STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03398

AVRAHAM REYZEN

N. B. Minkoff

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

נ. ב. מינקאָוו

אברהם רייזען

(דער דיכטער פון ליד)

פאַרלאַג „באָדן"
ניו־יאָרק, 1936

פונם זעלבן מחבר:

לידער, פארלאג אינזיך, 1924

אונדזער פיערא, פארלאג אידיש לעבן, 1927

סיסטעם און רעלאטיוויטעט אין פאעזיע (וועגן מיכל ליכטן), פארלאג אידיש לעבן, 1927

מסעות פון לעצטן שאטן, פארלאג באדן, 1936

אברהם רייזען (דער דיכטער פון ליד), פארלאג באדן, 1936

עסייען וועגן אידישע קלאסיקער־פאעטן (דערשיינט אינגיכן)

Copyright 1936
By N. B. MINKOFF

אברהם רייזען

(דער דיכטער פון ליד)

רייזענס אינהאַלט און פאָרם זעען אויס, פון אויבנאויף, זעלבסט־פאַרשטענדלעך און איינפאַך. דערדאָזיקער איינדרוק איז אָבער אַ פאַרפירערישער. ביים אָפּגעבן זיך חשבון, ווערט קלאָר, אַז מען איז געווען אין אַ צושטאַנד פון אַ ווייטער און העכערער איבערוואַנדלונג; אַ לעבן־דערפאַרונג דערבראַכט צו אַ לעבן־דער־קענטעניש; פון דער פשוטער ווירקלעכקייט ביז אַ הויכער באַ־גרייפלעכקייט.

יעדע עמאָציאָנעלע דערפאַרונג, געבויט, ווייזט אויס, אויף אונד־זער פאַרשטעלונג־קראַפט, שאַפט אַ צושטאַנד פון איבערוואַנדלונג. לייענענדיק רייזענען אָבער, שאַפט זיך די איבערוואַנדלונג אַזוי אומ־באַמערקט, ניט געזען און ניט געפילט, אַז בלויז ביים באַטראַכטן דעם איינדרוק דערפילט מען, אַז דאָ איז פאָרגעקומען אַ באַווירקונג־פּראָצעס ווי דורך אַ טראַנס. דערדאָזיקער אומבאַמערקטער פּראָצעס שוועבט הינטער זיין שאַפן, און אין אים ליגט דער סוד פון רייזענס גרויסער מייסטערשאַפט.

דער אינהאַלט פון זיינע לידער איז אַ רעאַליסטישער; די פאָרם איז פשטות פון געדאַנק. ער דריקט אָבער אויס זיין כלומרשט איינ־פאַכן אינהאַלט און פשוטע פאָרם אויף אַזאַ אופן, אַז זיי ווערן פאַר־וואַנדלט אומבאַמערקט אין ווייט־אָפּגערוקטע בילדער, געדאַנקען און שטימונגען, וואָס שאַפן פּערספּעקטיוו, און, במילא, אַ געפיל פון שטייגונג.

נאָכצופאָלגן זיין „איינפאַכן" מעטאָד איז זייער שווער, ווייל ער איז, ווי פריער דערמאָנט, ניט קיין מערקבאַרער. זיין אינהאַלט און פאָרם קאָן מען נאָך נאָכגיין, ווען מען באַטראַכט זיי ווי אָפּשפּיג־לונגען פון דער ווירקלעכקייט, וואָס איז ביי רייזענען בלויז די שאָ־

לעבן. ווען מען זוכט געגוי צו באַשטימען זיין אופן פון מיטטיילן זיינע פּאָעטישע דערפאַרונגען, ווערט זיין מעטאָד פּלוצים ווי פאַר־שוואונדן פון אונדזער אויג. ווייל מען פּרובירן צוריק אויפשטעלן אַלע באַשטאַנד־טיילן פון זיינס אַ ליד, אַן זיין אייגנאַרטיקן אופן פון מיטטיילן, קומט פאָר דערזעלביקער פּראָצעס: די פּערספּעקטיוו און געפיל פון שטייגונג ווערן צערונען. עס ווערט אוממעגלעך ארויס־צוקריגן צוריק דיזעלביקע אָפּגעווייטערטע בילדער, געדאַנקען און שטימונגען, וואָס רייזען שאַפט, בלויז אַ דאַנק זיין אייגנאַרטיקן אופן פון מיטטיילן. הינטער זיינע קאָנקרעטע און איינפאַכע ווערטער און פורעמס באַזיצט רייזען אַ שפע ניט־באַמערקטע און פאַרשידנ־אַרטיקע באַציאונגען — דאָס איז דער ערשטער געדאַנק, וואָס שאַפט זיך, בעת מען פּרובירט צו לייזן די פּראָבלעם פון אומבאַמערקטער איבערוואַנדלונג. דערדאָזיקער ערשטער געדאַנק ווערט באַלד אַרי־בערגעטראָגן אויף די תנאים, וואָס אונטער זיי האָט רייזען געשאַפן זיינע ווערק. זיינע פילע באַציאונגען קומען צו אים פון דעם, וואָס אים איז אויסגעקומען דורכצוגיין און, אַ דאַנק זיין פילבאַרן גע־שמאַק, פאַרהיטן אין זיך אַלע שטאַפּלען פון דעם רעאַליסטישן קאָ־לעקטיוו־באַגריף ביז דער ראָמאַנטישער יחידישקייט, וואָס אונדזער פּאָעזיע האָט דערפאַרן אין איר אַנטוויקלונג ביז דער וועלט־מלחמה.

זיין מייסטערשאַפט אָבער באַשטייט אין דורכפירן זיינע פיל־פאַכיקע באַציאונגען מיט דער העכסטער עמאָציאָנעלער אָרדענונג און באַגרייפלעכקייט. ער פאַרפאַרטיקט זיי טראָץ יענע שוועריקייטן, וואָס באַווייזן זיך אויפן וועג פון איינעם, אויף וועמעס גורל איז אויס־געפאַלן צו זיין אַ פּיאָנער און אַן איינפונדעווער, אַ שליסער פון אַ פּעריאָד און אַן אָנזאָגער און צוגרייטער פון נייע וועגן.

דעם פּיאָנער, ווי דעם שליסער פון אַ פּעריאָד, איז שווער ביי־צוקומען פאַרשידענע אומגינסטיקייטן, וואָס קומען אים אַנטקעגן. זיין בילד בלייבט אָבער גאַנץ און דער רעזולטאַט ווערט דאָך ניט צעשטערט. אַנדערש איז אָבער מיט דעם, וואָס טראָגט אויס מיט זיך די קריסטאַליזאַציע פון זיין עפּאָכע. ביי אים צעפאַלט דאָס

בילד אין א סך געזיכטן, אפילו אין סתירות און אין פילע שטראמען פון בייטנדיקע דוכטענישן. דארט, וואו עס ענדיקט זיך דאס וויסן פונם פיאנער אדער סומירער, הייבט זיך אן דער אומפארשטענדלעכער פארלאנג אפצוזונדערן זיך פון דעם וויסן, זיך צו דערשפירן אין דער ספער פון אומבאטראטענער און אומבאגריפענער אנונג. זעט ניט אויס דער וועג פון יעדן שאפנדיקן וואנדערער, יעדן קריסטאליזאטאר, ווי א שטענדיקער אויפלויכט פון פענטענדיקע און צווייבערנדיקע רעגונגען? און פארפירן דען ניט דידאזיקע רעגונגען אין פאטאלע גרייזן און ווידערשפרוכן, ביז דורשט געבערט אנטפלעקונג, און ביז די כישוף־בליצן ווערן אונטערווארפן דער באזיניקונג? קאן מען דען אנדערש פארוואנדלען זיך אליין פון אן אומבאשטימטקייט אין א דורכזיכטיקער וויזיע, אויב ניט דורך אונטערווארפן זיך אליין דער באזיניקונג, דער עמאציאנעלער אָרדענונג? וויפל טעותן און קאנפליקטן זוכן זיך אויסצולעבן, זיך בארואיקן און אויסגעגלעט צו ווערן אין א פול און פארגאנצט בילד. און דאס ווערט געזוכט אין דעם מאגישן פייער פונם באוואוסטזיין. זוניקט דען ניט הינטער יעדן טראכטן, אפילו דעם מעטאפיזישן, דאס קלארע אנגעזיכט פון א באשטימטער פארשטעלונג?

אין דערזעלביקער דעקאדע, ווען די פאטערס פון דער מאדערנער אידישער פאעזיע האבן אנגעמערקט אירע טריט, באווייזט זיך רייזען צווישן זיי מיט זיין קינסטלעריש פארמולירן דעם כלל־גייסט פון זיין צייט. א פיאנער צוזאמען מיט זיי, דאך טיילט ער זיך איינגיכן אפ פון זייער גרונט־באציאונג: די פאראלגעמיינערונג פונם כלל. פאר אים איז די גענעראליזאציע שוין דעמלט געווען א דערגרייכט און זעלבסטפארשטענדלעך וויסן. ער, דער צוקונפטיקער איינסטאלירער פון זיין עפאכע, לאזט זיך אוועק אויף פארשידענע וועגן, בייוועגן און שטרויכלונגען. ער זוכט נאכצושפירן און זיך פאריייניקן מיט די פארשידנארטיקע און ווידערשפרעכנדיקע איבערלעבונגען פון דעם איינצלנעם.

צו זיין א דיכטער, וואס אין אים און דורך אים ווערן אויסגע־

קריסטאַליזירט די עמפינדלעכקייטן און סתירות פון זיין עפּאָכע, און דערביי ניט אַרויסווייזן אַפילו קיין סימנים פון צעריסנקייט און כאַאָס, איז אַ באַווייז: 1) פון קלאָרן עמאָציאָנעלן אויפנעמען איינדרוקן, און 2) פון אָרדענונגפולער באַגרייפלעכקייט. דידאָזיקע צוויי מעלות זיינען דער גרונט־שליסל פון רייזענס אויסערגעוויינלעכער אויפריכטיקייט. עס איז גענוג צו דערמאָנען זיך אין זיינע אַווטאָביאָגראַפישע לידער, כדי איינצוזען מיט וואָס פאַרא גרויסער איינפאַכקייט ער שטרייכט אונטער זיין סביבה, זיין היים־טראַדיציע. אמבולטסטן זיינען יענע שורות, וואו ער ווייזט אָן ווי אוממעגלעך ס׳איז פאַר אים צו באַזיצן „שיינקייט" אין זיין פּאָעטישן באַנעם. דידאָזיקע גרויסע פּשטות און, נאָכמער, דאָס אָנווייזן אויף די טעמים פון זיין „אומקינסטלערישקייט", זיינען ניט נאָר אויבנאויפיק רירנדיק. זיי זאָגן עדות וועגן יענער עלעמענטאַלער אויפריכטיקייט, וואָס פאַרגיטיקט די פּאָעטישע קלאָרקייט און געבערט אַ העכערן באַדייט. דאָס זיינען פאַרטיפטע מאַרק־שאַגאַלישע מאָטיוון.

„ווי קום איך צו שיינקייט ? פון וואַנען, מיין קינד !
דער וועג צו די פעלדער — דורך גויים און הינט . . .
די גאַס איז געווען אַזוי אָרים און וויסט,
ביי איטלעכער טיר נאָר — אַ בערגעלע מיסט . . .
(ווי קום איך ?)

„נאַכט און קאַלט. דאָס קליינע שטיבל
קוקט ווי אַ גרויסער קבר אויס,
און דאָס אָרימע געזינדל
קאָן פון דאָרטן ניט אַרויס.
— — — — — — — — — — — — — — —
סיפיפלט דער ווינט אַ מתים־ניגון
הינטער שטיבל אויף דער גאַס,
און די מתים אין דעם שטיבל
האָרכן צו אָן צער, אָן כעס . . ."
(נאַכט און קאַלט)

רייזענס זעלבסט־קריטיק, ווי מען זעט עס אין זיין דירעקטן אופן פון באַהאַנדלען דעם מאַטעריאַל, איז אַ זעלטענער פאַל אין זיין סביבה. עס איז אָן שום צווייפל, אַז יעדער קינסטלער מוז פריער אָדער שפּעטער זיך פאַרטראַכטן וועגן דעם באָדן און די גרענעצן, וואָס זיין טראַדיציע האָט פאַר אים צוגעגרייט. רייזענס פערזן באַ־ווייזן גרינטלעך, אַז ער פאַרלירט קיינמאָל ניט פון אויג זיין געירשנטע טראַדיציע. ער ווייס ווען זי שטערט און פילט ווי זי העלפט. ער איז דערפאַר טיף־אויפריכטיק וועגן זיינע פערזענלעכע כלומרשטע „באַגרענעצונגען". ער גייט קיינמאָל ניט אַרויס פון זיינע אייגענע אָנגעצייכנטע ברעגעס. ער געהערט צו דעם וואָס ער שאַפט, און איז אַ טייל דערפון. אין זיינע לידער זיינען ניטאָ קיין בולטע רײַ־קייטן און איבערטרייבונגען, אַזעלכע וואָס האָבן צונישט געמאַכט אַ סך לידער פון וויכטיקע דיכטער פון זיין צייט. רייזענס שטריך ניט צו רייסן זיך אַריבער די גרענעצן פון זיינע מעגלעכקייטן ליגט ניט דווקא נאָר אין זיין טעמפּעראַמענט, וואָס האָט זיך אויסגעפאָר־מירט אונטער די „אָרימע און וויסטע" לעבן־באַדינגונגען. דער שטריך ליגט גיכער אין זיין קינסטלערישער לאָגישקייט. זוכן און געפינען די גרענעצן און באַגרענעצונגען פון דער אייגענער ענערגיע היט זיי־ער אָפּט אָפּ פון אומזיסטע געוואַגטקייטן און צוועקלאָזע דורכפאַלן. אַזאַ זעלבסט־קריטיק, צוזאַמען מיטן אָנשטרענגען דעם גאַנצן פּאָ־עטישן כוח צו קולטיווירן דעם באַשערטן שטח, איז אַ הויכע מדרגה. דאָס מיינט: מוט, אויפריכטיקייט און אמתע באַשיידנקייט. אָבער דאָס וויכטיקסטע דערביי איז די קינסטלערישע פילבאַרקייט און פאַר־שטייעניש.

„און מיין לעבן איז געגליכן,
צו אַ לאָמפּ מיט ווייניק נאַפט:
ווערן ווערט ער ניט פאַרלאָשן,
ברענען האָט ער ניט קיין קראַפט!..."

(לעבן ווילט זיך)

רייזענס פילבאַרקייט צוזאַמען מיט זיין פּאָעטישער קלאָרקייט האָבן

געגערט זיין זעלבסט־קריטיק. זיי האָבן אים אויך אָפּגעהיט פון א מעגלעכער כאַאָטישקייט. דאָס בילד ביי זיינע פּאָרלויפער איז ניט געווען סימבאָליש און ניט פילגעזיכטיק. עס האָט געהאַט די איינג־שאַפטן בלויז פון פערזאָניפיקאַציע. די פּרטים פון דעם בילד האָבן זיך בולט ניט ארויסגעזען. זיי האָבן זיך ניט באַוויזן אין שאַרפן רעליעף און זיינען ניט געווען פאַרטיפט. דאָס בילד אין דער פּאָעזיע פון זיין צייט איז אין מערסטע פאַלן געווען א כלל־גענעראַליזאַציע. רייזען האָט זיך ניט באַנוגנט מיט דעראַזיקער אומקלאָרער פאַראַלגעמיינערונג. ער האָט זיך אָוועקגעלאָזן צו דערקענען די פּרטים פון דעם כלל. זיין וואַנדערוועלט איז געוואָרן פאַר אים א לאַבירינט פון אַן אומענדלעכער צאָל איינצלנע געזיכטער, אין וואָס זיין כלל האָט זיך אָנגעהויבן אויסשיילן. צייטנווייז האָבן די גע־זיכטער אויסגעזען ווי סתירות, ווי כאַאָס. זיין פילבאַרקייט און קלאָרקייט האָבן אים דאָ געהאָלפן. יעדע דערשיינונג און יעדער יהיד פון דער כלל־גענעראַליזאַציע ווערט ביי רייזענען ניט נאָר אַן ארויס־געהויבענער אָדער פאַרטיפטער פּרט, נאָר טאַקע א פולער, זעלבסט־שטענדיקער איינס. דער איינס בלייבט אָבער שטענדיק אין זיין פולקאָמער אָנגעהעריקייט צום גאַנצן כלל.

דערשיינונגען און איבערלעבונגען ווערן פאַר רייזענען אַנט־פּלעקט איינציקווייז. זיי ווערן פון אים אויפגעכאַפּט אין איינצלנע אָנבליקן, און אויסגעדריקט ווי איינצלנע דערפאַרונגען פון דער פיל־געזיכטיקער רעאַליטעט. דיווירקלעכקייט, וואָס גייט דורך רייזענס פּסיכיק, דאַרף ווערן פאַר אים, ווי פאַר יעדן מענטשן, פריער פאַר אַלץ א ריין־סוביעקטיווע דערקענטניש. דאָס דערקענטעניש ווערט איינס מיט אים אַליין. דאָך ניט ענג־ און פערזענלעך־איכיש. זי ווערט ביי אים א פּאָעטישע זאַכלעכקייט, אויסגעטאָן סיי פון אומבאַשטימ־טער סוביעקטיווער קרענקלעכקייט, סיי פון בלענדעניש און ראַשי־קייטן. רייזענס פּאָעטישע דערקענטניש איז א רעאַלע פּאָעטישע חכמה.

ביי קיין אידישן דיכטער איז ניט פאַראַן אַזא שפע לידער, וואָס

רירט אָן אַזוי פֿיל און אַזעלכע פֿאַרשידענע מאָמענטן פֿון זיין לעבן. די לידער ברענגען ארויס פֿון יעדן מאָמענט די לעבן־חכמה פֿון דעם דיכטערס דערפֿאַרונג. און קיינער אין דער אידישער פּאָעזיע איז ניט און קאָן ניט זיין אַזוי פּראָדוקטיוו ווי ער, און דאָך דערביי ניט אַריינפֿאַלן אין אַ פּאָעטיזירנדיקן פֿערזן־זשורנאַליזם.

עס וואָלט געווען אַ טעות צו באַטראַכטן רייזענען פֿאַר אַן אינדיווידואַליסט, אין דעם זין, ווי מיר זיינען געוואוינט געווען צו באַנוצן דעם טערמין. דאָ דאַרף אינדיווידואַליזם ניט פֿאַרשטאַנען ווערן אינם ענגסטן זין: אַן ארויסשטעל פֿון עגאָצענטרישקייט, אַ פּרימיטיווער אופֿן פֿון אָפּגעבן זיך מיט זיך, מיט די אייגענע גלוסטונגען און פֿאַרלאַנגען. צו דער קאַטעגאָריע טאָר מען רייזענען בשום אופֿן ניט צורעכענען. רייזען איז דער אינדיווידואַליסט פֿון קאָסמישן אָפּבילד, און ניט דער איינזייטיקער סוביעקטיוויסט. ער איז דער דעטאַליזירער פֿון איינצלנע פּאַזעס פֿון דער גרויסער קאָסמישער אָנגעהעריקייט. ער ווערט ניט דער בלוטלאָזער, צימערדיקער פֿאַרצווייפֿלער. ער איז ניט קיין קרבן פֿון אַן עגאָאיזם, וואָס איז אונטערוואָרפֿן דעם שפּיל פֿון דרויסנדיקע רעגונגען, אויף וויפֿל זיי פֿאַרשאַפֿן לינדערונג בלויז אים אַליין. ער איז דער רעאַליסט, וואָס צעאיינצלט און דערהויבט מאָטיוון און טיילן פֿון דער ווירקלעכקייט. ער רעאַגירט באַוואוסטזיניק אויף יעדער דרויסנדיקער רעגונג. ער נעמט־אויף איינציקווייז דאָס לעבן־דערפֿאַרענע אין איר ווירקלעכקייט־באַדייט. אָבער ניט דאָס איז די סיבה, וואָס ער ווערט ניט כאַאָטיש אין זיין אויפֿנעמען אַלערלייאיקע איינדרוקן. ער איז טאַקע ניט קאַליידאָסקאָפּיש אין אויפֿכאַפּן דאָס לעבן. זיינע אָנצאָליקע איינדרוקן זיינען אָבער פֿול מיט קעגנזאַצן און פֿאַרשידנקייטן. ניט צוגעבונדן צו אַן איינזייטיקייט, צו אַ באַשטימטער איין־ליניקייט, לעבט ער זיך אוים אין יעדער רעגונג, וואָס רירט אים אָן. דאָ קומט פֿאָר די פֿאַרבלענדעניש פֿון זיין פּשטות. זיינע טעמעס און זיין פֿאָרם זעען אוים צו זיין איינפֿאַכע. זיינע טעמעס זיינען איינפֿאַכע, אָבער פֿאַרשידנאַרטיקע און קעגנזעצלעכע. אָבער זיין רעאַגירן אויף יעדן אָנריר

איז אזוי קאָמפּליצירט, אַז, מערסטנטייל, זעען אויס זיינע רעאַקציעס ווי אומבאַשטימטע און ניט געגנוי־דערקענטע באַפאַרבונגען. און דאָך זיינען זיי ניט אין דעם צושטאַנד פון ווירוואַר און ווערן געהאַלטן אין פולער האַרמאָנישקייט, בלויז אַ דאַנק זיין באַשטימטער און גענויער פאָרם, וואָס רוט אויף קלאָרקייט.

רייזען שאַפט מיט זיך אַ זעלטענע געלעגנהייט צו באַטראַכטן אַ סתירה, וואָס איז שווער אָנצוכאַפּן און וואָס איז אין דערזעלביקער צייט אַ פּראָדוקט פון האַרמאָניע. ווי מיר האָבן פריער דערמאָנט: אומבאַשטימטע און ניט־גענוי־דערקענטע באַפאַרבונגען פון זיינע רעאַקציעס ווערן אריבערגעטראָגן אין דער ספער פון אַ באַשטימטער און גענויער פאָרם. פאָרם דאַרף דאָ פאַרשטאַנען ווערן ווי אַ קינסטלעריש־דערלייזטע באַגריפלעכקייט. די טעמעס, ווי איינפאַך זיי זאָלן ניט זיין, ווי פאַרשידנאַרטיק און ווי ווידערשפּרעכנדיק; די רעאַקציעס פון יעדן שטריך אָדער פונם גאַנצן געוועב ווי סתירהדיק; איז אָבער די פאָרם יענער כוח, וואָס נעמט דאָס אַלץ אַרום און האַלט עס אי פריי, אי סאָליד, פּילבאַוועגנדיק און דאָך סטאַביל. די פאָרם איז דאָס פולע פּנים, דער גאַנצער מהות פונם דיכטער. ווען מען דערקענט גענוי די אַלע פונקציעס און באַשטאַנדטיילן פון רייזענס טעמע, רעאַקציע און פאָרם, דערקענט מען אויך, אַז אַלע קנייטשן און צוזאַמענשטויסן אין זיינע טעמעס און מאָטיוון זיינען אין דער אמתן קנייטשן און צוזאַמענשטויסן אין די גרענעצן פון איין באַשטימטן, אויסגעשפּראָכענעם קינסטלערישן כאַראַקטער.

עס איז וויכטיק אָנצואווייזן אויף די שייכותן צווישן פאַרשידענע איינהייטן אין רייזענס לידער. אמבולטסטן טרעט אַרויס זיין אינדיווידועל באַנעמען דעם עבר און עתיד אין צוזאַמענהאַנג מיט דער קעגנוואַרט. יעדער מאָטיוו פון אַ פאַרגאַנגענער פּאַסירונג, אָדער פון אַ פאַרטראַכטונג אין דער צוקונפט, דינט פאַר אים ווי אַן אָפּשפּיגלונג: זי ווערט אַן אַלעגאָריע פון דער קעגנוואַרט. דאָס וואָס ער האָט דערלערנט אין דעם עבר און וואָס ער פאַרטראַכט אין דעם

עתיד פאַרוואַנדלט ער אין באַשטימטע עטאַפּן פון זייןווירקלעכקייט. דער ווערב ווערט געברויכט אין דער איצטיקער צייט און דערמיט שאַפט זיך דער איינדרוק פון דינאַמישקייט, דירעקטקייט, נאָענטקייט און באַשטימטקייט.

זיין קעגנוואַרט איז אַ דערנעענטערונג פונם עבר און עתיד, פון ווייטע קאַטעגאָריעס, וואָס זיינען אומבאַשטימט און אַטמאָספעריש. דערפאַר זעען אויס זיין דינאַמישקייט, דירעקטקייט, נאָענטקייט און באַשטימטקייט פון דער איצטיקער צייט איינפאַך בלויז פון אויבנ־אויף. אין גרונט זיינען דאָס אָבער שייכותן פון פאַרשידענע אייג־הייטן, צייטנווייז אַפילו קעגנזעצלעכע, אָבער אַלץ אין די ראַמען פון אַ באַשטימטער פאָרם, — אין דעם פאַל זיין קעגנוואַרט, זיין רעאַ־ליסטישער וועלט־באַנעם.

אַז ענלעכן ביישפּיל פון פּילפּאַכקייט און כמעט פון ווידער־שפּרעכלעכקייט זעען מיר אין זיין מאָטיוו פון איראָניע. אין זיין ליד „זיינע וואונדער" טרעט זיין איראָניע אַרויס אַ ביטערע (ניט קיין פאַרביטערטע) און אַ טראַגישע. רייזען שפּעט אָפּ פון גאָטס וואונדער, „זיי זיינען גרויס אַז די וועלט — זי האַלט נאָך אויס..." און

„אַז ער זעט דאָס אַלץ און שווייגט,
האָט ער זעלבסט זיך איבערשטייגט..."

און אָט ווערט דאָזעלביקע געפיל פאַרביטן אויף אַן איראָניע, וואָס גרענעצט זיך מיט רחמנות און ביטול. זייענדיק פאַרוואונדערט פון דעם, וואָס עס ווערט פינסטערער אויף דער גאַס פאַרטאָג, ווען „ער איז שטיל אַהיים געגאַנגען", באַמערקט ער אַז

„עס איז אַ מענטשעלע אַ קליינס:
האָט עפּעס אין דער האַנט געהאַלטן
און מיט אַ בייזן בלאָז און קאַלטן
געלאָשן האָט ער איינס נאָך איינס.

מיין גליק איז דאַן געווען גרויס;
ווען איך פאַרשלאָף ווי אַלע נאַרן,

וואָלט איך דאָך קיינמאָל ניט דערפאַרן,
ווער סילעשט פאַרטאָג לאַמטערנעס אויס..."

(פאַרטאָג)

אין זיין ליד „פאַרגעבונג" זעען מיר נאָך אַן אַנדער אויסזען פון זיין איראָניע. גוטמוט און פאַרגעבונג פאַר די מענטשלעכע שפּי־לערייען מישן זיך צוזאַמען מיט סקעפּטישקייט און שיר ניט מיט ביטול צום לעבן:

„גיב זיך אָפּט אַ בייזער,
אָבער ניט צופיל!

דען די קינדער שפּילן,
ביז סיפאַרגייט די זון,
און זיי גייען שלאָפן —
סיאיז קיין בייז דערפון."

(פאַרגעבונג)

און אָט נאָך אַן אַנדער אויסזען. אומהיימלעך ווערט פון זיין איראָניע וועגן דעם פילאָסאָף, וואָס האָט אויף יעדער פּשוטער פראַגע וועגן סאָציאַלן אומגליק און נויט, גענטפערט, גריבלענדיק זיך, און פיל־באַדייטנדיק: „נעם טיפער די פראַגע, נעם טיפער די זאַך..."

אַזוי זיינען יאָרן געשוואונדן אַלץ מער,
געפרעגט האָט זיך יענער, געענטפערט האָט דער...
ביז וואַנען איינמאָל אין אַ פינצטערער נאַכט
האָט דער פילאָסאָף זיינע אויגן פאַרמאַכט...

געגראָבן אַ גרוב האָבן קברים־לייט צוויי —
דער חבר געשטאַנען איז האַרט נעבן זיי...
און סיהאָט זיך געדאַכט אים אַזוי ווי ער הערט
אַ שטים פון דעם טויטן: גראָבט טיפער די ערד..."

(דער פילאָסאָף)

אַזוי זיינען זיך סותר אין רייזענס איראָניע: גוטמוט און חוזק,

רחמנות און ביטול, מיטגעפיל און וויציקייט. און די אַלע אָנגעזיכטן פון זיין איראָניע האַלט ער אין לאָגישער האַרמאָניע, אין די ראַמען פון אַ גאַנצקייט, פון זיין פאָרם, וואָס דריקט אייגנטלעך אויס זיין באַגרייפלעכקייט. אַזוי איז מיט זיינע אַלע מאָטיוון. צוליב די פאַרשידנאַרטיקייטן פון זיינעם אַ מאָטיוו, האַרמאָניש דורכגעפירט, ווערט זיין שאַפן באַרייכערט. זיינע סתירות שאַפן בייטנדיקע און מיניענדיקע גאַמעס, וואָס ס'איז שווער אָנצוכאַפּן. פּינקטלעך אין דער טעמע און רייצנדיק־אומזיכער אין זיינע ענטפערס, לויכט רייזען אויף ווי אַ לעבן־חכם, וואָס האָט „נאָך אין לעבן פיל אַרבעט, פיל פליכטן" און זוכט „וואו זאָל איך זיך מיט מיין שיפל, מיט מיין שי־פעלע זיך שטעלן?" און פלוצים — אַ זאָרגלאָזער („זאָל עס פריי און האַסטיק פליסן"), אַ באָהעמער, וואָס וויל פאַרגעסן נאָרמעס, מוסר, און וועמעס לעבן הייסט אים:

„קלאַפּ אין אַלע לעבנס־טירן,
און ניט קלער וואוהין זיי פירן..."

(פריי ווי בחור)

אַ סענטימענטאַלער, וואָס האָט „אַלעס פיינט, וואָ לייכט און פינקלט", וואָס האָט נאָר ליב דאָס וואָס „אָרים און עלענד, דאָס וואָס מען דאַרף באַוויינען...", דערקלערט ער זיך מיטאַמאָל פאַר אַ ניכ־טערן און פאַר אַ פאַרפאָלגער

„איך בין ניכטער און מיר זעט זיך
וואָס איר טוט,
און איך הער אַ קול עס בעט זיך:
שווייג קיין בלוט.

יענעם קול נאָר מוז איך פאָלגן
כיפּיל אים מיט,
און אָן אויפהער וועט פאַרפאָלגן,
אייך מיין ליד..."

(צו שיכורים)

און אַט דערקלערט ער זיך פֿאַר אַ שטרענגן און אומסענטימענטאַלן,

„איך בין קיינמאָל סענטימענטאַל,

— — — — — — — — — — — — — —

און דער לבֿנהס געלבן שיין
פֿאַרטרוי איך ניט מיין האַרצנס־פּיין.

— — — — — — — — — — — —

און גיט דאָס האַרץ אַמאָל אַ קלעם, —
דאָס אויג איז אָן אַ טרער,
איך בין אַ זון פֿון דער וואָך און שטרענג:
קיין דומע שטיק, ווען ס׳ווערט מיר ענג!"

און אַט וויל ער ווייזן פֿאַרקערט, ווי סענטימענטאַל ער איז:

„און דאָך, מיין פֿיל געליבטע, דאָך:
כ׳געפֿין אַ שטיקעלע פּאַפּיר
געשריבן לאַנג פֿון דיר צו מיר
און קען אויף אויסווייניק שוין לאַנג —
ווי ווערט מיר יום־טובֿדיק און באַנג!
און דאָס געשריפֿט צום האַרץ איך דריק
און בענק און וויין פֿאַר ווי און גליק!"
(איך בין קיינמאָל סענטימענטאַל)

אַט הערן זיך אין זיינע לידער הכנעהדיקע „ווערטער, שטיל, געוואויגן, ווי עס פּאַסט פֿאַר אונדז קבצנים", די שרעק צו זינגען זיין ליד אין כאָר („עפּעס הער איך") און אַט זיין גאַרן צו הערן דעם שטורעם „מיט די שרעקן", מיטן „דונערן און וועקן" („שטורעם"). אַט איז ער גרייט צו פֿאַרגעבן דעם בייזן („ווען", „פֿאַרגעבונג") און אַט איז אַ שבֿועה „צו פֿאָדערן חשבון פֿאַר איטלעכן לעבן פֿון בלוטיקן לאַנד..."

די טעמע פון

"כיטראָג אַ האַרץ פול ליבע,
כיבין מיט ליבע רייך:
גוטע מענטשן, שלעכטע —
אַלע זיינען גלייך."

גייט מיט דער טעמע:

„דריקער צו פאַרדאַמען
און געפאַנגשאַפט פלוכן..."

(דער אָדלער)

יאוש, פעסימיזם, אויסגעדריקט אין ווערטער, וואָס קלינגען ווי אַנגענומענע פאַקטן, זיינען אָפּט דעם דיכטערס געמיט־צושטאַנד:

„איך ווייס נאָר פאַרשימלט
איז אַלץ און פאַרדאָרבן..."

(איך ווייס ניט)

„אייביק בלייבן נאָר די צרות,
אייביק בלייבט דער טויט אַליין..."

(און דער זומער..)

זיי ווערן אָבער פארביטן פון אַ שטאַרקן גלויבן אין דער „צייט פון ליבע און פון שלום" (דאָס נייע ליד), אַז „דורך די פלאַמען קוקט אַרויס ס'נייע, פרייע, העלע הויז!..." (שטורעם). רייזענס רוף איז פול מיט האָפענונגען:

„זע ווי ס'ווינקט דער נייער וועג..." (בלאָנדזשען)

„שטייט צו לעבן אויף!" (די קירכן־גלאָקן)

הגם רייזענס טעמאַטיק האָט געקוואָלט פון די טיפסטע גרונטן פון פאָלק, איז זיין מעטאָד, אין די ערשטע יאָרן, געווען דער אַל־געמיינער משכּיליש־געזעלשאַפטלעכער: אַ מין פּרימיטיווער רעאַליזם, אָפּטיילנדיק זיך פון דעמדאָזיקן באַגרענעצטן מעטאָד, האָט ער אָבער אין די פילפאַכע באַשטימטע און איינצלנע געזיכטן פון אַ דערשיינונג געפונען די געגאַרטע עסענץ. ער האָט טאַקע מיטגעטראָגן מיט זיך דאָס, פון וואָס ער האָט געוואָלט אוועקגיין; אָבער דערפאַר האָט

ער אין די צעאייגצלטע געזיכטן פֿון אַ דערשיינונג דערזען אַלץ קאָנצענטרירטער און בולטער, פּרטיותדיק און מענטשלעכער. פֿאַרענטפֿערט דאָס ניט דעם פֿאַקט, וואָס רייזען האָט דערזען דאָס פֿאַרצווייגטע און דאָס פֿאַרפּלאָנטערטע אין דער געזעלשאַפֿט — אַמנאָענטסטן, אַמאינטימסטן? אָבער די נייע פּראָבלעם פֿון אַן אינטימער און נאָענטערווירקלעכקייט, האָט דאָך געזוכט אַ נייעם אויסדרוק, אַ נייעם מעטאָד. דאָס האָט געמוזט פֿירן צו אַ פֿאַרטיפֿטער סוביעקטיווקייט, ווי אַן עסענץ־טייל אין דער רעאַליסטישער ספֿערע. דאָס האָט געפֿירט צו זיין דערווייטערן זיך פֿון אַלגעמיין־אָנגענומענע שטריכן. די דערשיינונגען אין דער געזעלשאַפֿט באַנעמט ער טיף פּערזענלעך.

אויפֿכאַפּנדיק יעדן טייל און באַריר פֿון זיין ווירקלעכקייט, פֿאַרצייכנט רייזען דעם איינדרוק צוזאַמען מיט זיין אייגענעם ענטפֿער אויף דעם איינדרוק. דערפֿאַר ציטערט אַן אינטימער אָפּשיין הינטער רייזענס לידער. ער איז פֿאַרחושט אין יעדן פּרט; ער איז פֿאַרשלונגען אין יעדער איבערלעבונג, מיטן ענטפֿערן

„... נייע נגונים
צום אייביקן טעקסט".

(דאָס אייביקע ליד)

אַ דאַנק רייזענס באַרירן די פֿאַרשידנאַרטיקע איינצלהייטן פֿון דער ווירקלעכקייט ווערן זיין אינהאַלט, מאָטיוון און פֿאָרם באַרייכערט און אויסגעברייטערט. זיי קריגן נייע אינטאָנאַציעס און נייע באַפֿאַרבונגען. כדי דאָס צו דערזען איז נויטיק פֿריער צו פֿאַרענטפֿערן פֿיר פֿראַגעס:

1) ווי אַזוי האָט זיך געביטן רייזענס פּאָעטישער געדאַנק?
2) וואָס איז געווען זיין לייט־מאָטיוו?
3) וואָס זיינען געווען זיינע איינדרוקן? און
4) ווי אַזוי האָט ער געענטפֿערט אויף זיי?

מען דאַרף געדענקען, אַז רייזען האָט געשאַפֿן אונטערן צייכן פֿון אַ פֿולן צייט־אָפּשניט:

1) ווי אַן אָנהייבער אין אַ נייעם דרך,

2) ווי אַ פֿורעמער פֿון דעמזעלביקן דרך, און

3) ווי אַ סומירער פֿון זיין עפּאָכע.

צוליב די סיבות האָט זיין פּאָעטישער געדאַנק זיך פֿאַנאַנדערגעוויקלט אין דער פֿולסטער רייפֿקייט, און איז, נאַטירלעכערהייט, דורכגעגאַנגען דעם טראַדיציאָנעלן, דעם קריטישן, דעם פּאָזיטיווען און דעם אידעאַליזירטן אופֿן פֿון טראַכטן. אַזוינאַך קאָן מען דעם גאַנצן רייזענעם דערזען קלאָר דורך אַלע זיינע אומצייליקע סתירות. מען דאַרף בלויז נאָכגיין דער אַנטוויקלונג פֿון זיין טראַכטן. עס איז וויכטיק אונטערצושטרייכן, אַז יעדע פֿון די פֿיר שטופֿעס פֿון רייזענס טראַכטן האָט ניט דורכגעמאַכט איר גרענעץ־באַשטימטע אַנטוויקלונג. יעדע שטופֿע, נאָך איר אָפּטרעטן, האָט געלאָזן אויך סימנים פֿון דער פֿריערדיקער אַנטוויקלונג. און יעדע שטופֿע, בעת איר רייפֿקייט, האָט געטראָגן אין זיך אָנזאָגן פֿון דער שפּעטערדיקער באַנייאונג. רייזען האָט דאָס אַלץ אויסגענוצט: ער האָט געהאַלטן אין איין מאָדולירן, באַרייכערן, בייטן. און אַזוי איז ער דורכגעגאַנגען דעם:

1) פּרימיטיוון רעאַליזם,

2) קריטישן,

3) פּאָזיטיוון, און

4) דעם ראָמאַנטישן רעאַליזם.

זיין טראַדיציאָנעל טראַכטן האָט ער שנעל פֿאַרלאָזן. די פֿאַראַלגעמיינערונג פֿונם כּלל, די אַבסטראַקטע גענעראַליזאַציעס, דער פּרימיטיווער רעאַליזם — דאָס אַלץ האָט אים ניט צופֿרידנגעשטעלט. ראָך האָט ער זיין טראַדיציע געצאָלט מעשר.

די פֿאָלגנדיקע שורות קאָנען אונדז דינען ווי אַ ביישפּיל. דער פֿאַראַלגעמיינערטער כּלל ווערט דאָרט פֿאָרמולירט ווי „די גאַנצע וועלט"; די אַבסטראַקטע גענעראַליזאַציע ווערט אויסגעדריקט אין דעם בילד „וואָלט איך דאָן די וועלט די גאַנצע איינגעלאַדן אין מיין הויז"; און דער פּרימיטיווער רעאַליזם ליגט אין דעם, וואָס ער באַשרייבט דירעקט און איינפֿאַך ווי אַזוי ער וואָלט געהאַנדלט און גערעדט מיט דער וועלט:

„ווען די גאַנצע וועלט וואָלט ליידן
גוט אַליין זאָל מיר זיין בלויז:
וואָלט איך דאַן די וועלט די גאַנצע
איינגעלאַדן אין מיין הויז.

איך וואָלט טרייסטן זי און צערטלען,
און געזאָגט: ניט זאָרג זיך וועלט,
ביז זי וואָלט צו זיך געקומען
און זיך אויף די פיס געשטעלט."

(איך און די וועלט)

„איך טראָג אין האַרץ אַ גרויסן צער —
ער איז ניט מיינער;
אָ, וועלט, נעם צו פון מיר דעם צער,
ער איז דאָך דיינער."

(צווייערליי צער)

אין איינעם פון זיינע ערשטע ווערק „מיין צוריקקער אהיים" באַווייזט זיך קלאָר רייזענס פרימיטיווער רעאַליזם. דאָס איז דער רעאַליזם פון זיין צייט. דאָס איז זיין טראַדיציע, פון וואָס ער האָט שנעל זיך אָפּגעריסן, בעת ער איז אַוועק אויף פיל־פאַרצווייגטע און פאַרטיפטע וועגן. אין וואָס איז אייגנטלעך באַשטאַנען דער פרימיטיווער רעאַליזם? ער איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט געשילדערט די אויבערפלאַך פונם אַרומיקן נאָענטן לעבן. ער האָט צייטנווייז אַפילו געפונען פאַרענטפערונגען. צו די וואָרצלען אָבער פון דעמדאָזיקן לעבן, צו די קוואַלן, ווי צו אונטערשטע טיפערע פּראָצעסן פון לעבן, האָט ער זיך ניט דערשלאָגן.

די סאָציאַלע אומגלייכקייט און אומגערעכטיקייט האָט שטענדיק אַרויסגערופן אין רייזענען טרויעריקע און פיינלעכע געפילן. אין דער צייט פון זיין פרימיטיוון רעאַליזם, איז די אומגערעכטיקייט געווען פאַר אים בלויז אַן עמאָציאָנעלע דערפאַרונג, אָן שום קריטישקלאָרער באַלויכטונג. זיין גרייטקייט צו זיין איינס מיטן אונטערדריקטן

און לײדנדיקן פאלק איז ניט קײן פועל־יוצא פון ספעקולאטיװן אויסקלײב אדער אינטעלעקטועלער עכטקײט, נאר פון עמאציאנעלן צוגאנג: פון מיטלײד. אין די ערשטע יארן פון זײן שרײבן פארצײכנט ער פארשידענע דערשײנונגען פון סאציאלן לעבן. ער גיט אבער דערבײ ניט אן קײן שום באשטימטע צײכנס פון זײן פארלאג צו אנטפלעקן די טיפע װארצלען, צילן און שטרעבונגען פון די לײדנדיקע מאסן. צוזאמען מיטן פאעטישן מעטאד פון זײן צײט האט אויף אים מן הסתם אויך געװירקט דאס אומקלארע בילד פון דער אידישער ארעמשאפט. די ארעמשאפט האט זיך ערשט שפעטער אנגעהויבן קלאר אויסצושײלן אין א באשטימטן קלאס, אין דער פראלעטאריזירנדיקער מאסע. דאס האט אויך גורם געװען, אז רײזענס פאעטישער געדאנק זאל אנהײבן צו זוכן פארטיפונגען און קלארערע ליניעס פאר זײנע בילדער. דעמלט טאקע האט זײן טראכטן אנגעהויבן ארויסצושײלן די אומצײליקע אנבליקן פון דער װירקלעכקײט. דא האבן אנגעהויבן זיך באװײזן די בלומרשטדיקע װידערשפרוכן פון די פארשידענע פרטים פון יעדער דערשײנונג. יעדער אײנער פון זײ האט אויף אן אנדער אופן און פון אן אנדער ארט באלויכטן די װירקלעכקײט. דא האט זיך אנגעהויבן די מײסטערשאפט צו האלטן באלאנס און די קינסטלערישע באגרײפלעכקײט אויסנוצן די עשירות פון אזױפיל פרטים.

זײן טראדיציאנעל־פארטיקער געדאנק האט צוזאמען מיטן פרימיטיװן רעאליזם אפגעטראטן דעם װעג א העכערער אנטװיקלונג. די העכערע אנטװיקלונג האט אים געפירט דורך קריטישן טראכטן, צום קריטישן רעאליזם. דידאזיקע פארטיפונג פונם פאעטישן געדאנק האט הויפטזאכלעך געשאפן א פארמערונג פון פאעטישע באציאונגען און נײע באלײכטונגען.

װען א גלויבן פארלירט זײן לעבן־קראפט און נײע אויסבליקן װײזן זיך ניט, דעמלט שװימט־ארויף דער פעסימיזם. די שװאכערע פירט עס צו ציניזם און פאנאנדערפאל, די שטארקערע צו סקעפטישקײט. דאס לעצטע פארמאגט געװיס טרײבקראפט צו דערנערן קריטישע באטראכטונגען.

רייזענס קריטישע באַציאונגען צו יעדן פּרט פון דער גרויסער ווירקלעכקייט שטראָמען אייגנטלעך אַרויס פון זיין סקעפּטישן בליק אויף דעם טראַדיציאָנעלן אופן פון טראַכטן. דאָס אָנגענומענע האָט פאַר אים אָנגעוואָרן זיין אָנהאַלט. באַשרייבונגען ווערן אַלץ בולטער אַרויסגעבראַכט. נאָך מער, איבער דעם גרעסטן טייל פון רייזענס שאַפן באַווייזט זיך דער פּאָעטישער אויסדרוק, וואָס באַצייכנט גענויע סיבות. דאָס בילד ווערט אַלץ קלערער. די פריערדיקע אַבסטראַקטע פאַראַלגעמיינערונגען ווערן פאַרוואַנדלט אין פּינקטלעכע באַגריפן.

די אַנטיקע סקעפּטיקער האָבן דורך זייער אומצוטרוי צו אַלץ זיך איבערגעגעבן דער פולשטענדיקער רו און באַפרידיקונג פון לאָ־גישע ווענדונגען. די ראָמאַנטיקער האָט דער סקעפּטיציזם פאַריאָגט אין אַ באַהעלטעניש און אין אַ טרוים וועגן אַ ניט־דאַאיקער וועלט. ביי רייזענען, דעם רעאַליסט און סאָציאַלן עטיקער, האָט אָבער דער סקעפּטיציזם געהאַלטן אין איין אויסוויקלען פּרט נאָך פּרט, מאָטיוו נאָך מאָטיוו פון זיין גרויסער ווירקלעכקייט. זיין סקעפּטיציזם איז אַ טעטיקער, „ניט קיין שטענדיקער רו־אָרט פאַרן מענטשלעכן גע־דאַנק", נוצנדיק קאַנטס אַן אויסדרוק. אָפּטרעטנדיק פון דער טראַ־דיציע, און פאַרלאָזנדיק זי מיטן אייגענעם ווילן, עפנט זיך פאַרן דיכטער אַ תהום. ער צווייפלט אפילו אין זיינע אייגענע זובעניש. די אייביקע תהומען צווישן זיין גלויבן און זיין אומזיכערקייט, זיין סקעפּטיציזם און אַקטיווקייט. ס'איז איראָניש, אָבער עס מוז באַ־מערקט ווערן: רייזענס טראַגישקייט איז עשירות פאַר זיין שטענדי־קער פּאָעטישער קוואַליקייט.

ווען דער סקעפּטיציזם אין באַצוג צום פריערדיקן טראַדיציאָ־נעלן אידישן לעבן־באַגריף האָט באַדאַרפט דעמדאָזיקן באַגריף פאַר־בייטן, האָט רייזען געפילט, אַז

„מיר וועלן זיין פריי, דאָך געבונדן
צו דעם וואָס געווען און פאַרשוואונדן..."

(טונקעלע נביאות)

„נייע ווערטן ווערן אַלטע
און די אַלטע דרייט מען איבער."

(כיוויס)

ער שטרייכט אָפּט אונטער:

„איך האָב קיין גאָט צו קניען פאַר אים,
דער הימל איז מיר לער."

(איך בין קיינמאָל סענטימענטאַל)

ער צווייפלט אויך אין דעם מענטש, ווען ער ווייזט ארוים אזויפיל רחמנות און מיטגעפיל:

„אַמאָל וועט די וועלט ווערן שיין!"
איך הער זי, די טרייסט, נאָכאַנאַנד:
דאָך, ווער וועט זי שיין מאַכן, ווער? —
פאַרשטיין עס בין איך ניט אין שטאַנד.

דער מענטש! — אָך, מיר קענען אים גוט,
מיר ווייסן שוין קלאָר, ווער ער איז:
מיר האָבן געזען אים ניט לאַנג —
אַנטקעגן זיין פריינט מיט אַ שפּיז.

דער מענטש, וואָס ער האָט זיך פאַרשטעקט
אַזוי ווי אַ חיה אין וואַלד,
געלויערט אויף איינעם, ווי ער,
געשאַפן אין זעלבן געשטאַלט."

(דער זעלביקער)

„אַלעס וועט ווערן פאַריכט,
גלייך וועלן ווערן די טאָלן,
זיין וועט דער שאָדן באַצאָלט —
מיר אָבער ווער וועט באַצאָלן?

כיהאָב אין דעם מענטשן געגלויבט,
פלעג אים אַלס ברודער זיך מאָלן, —
האָט מען מיין גלויבן געראויבט —
ווער וועט מיין שאָדן באַצאָלן?" (שאָדנס)

אָן אַ גאָט, פול מיט צווייפל אין דעם מענטשן, דאַכט זיך אים אויס, אַז איבער אונדזער לעבן הענגט אַ פּאַטום,

„קומט די שעה, דאָ מוז ער שלאָגן,
אָן זיין רצון, אָן זיין ווילן."

(מאי־קא משמע־לן ?)

„די נאַרישע שפּיל פון פרייהייט און גליק, דער אייביקער ציל — גייט הין און צוריק", און קיין זין איז ניטאָ אין דעם אַלעם („די נאַרישע שפּיל") און „אַז די אַלע גליקן האָבן ניט קיין ווערט" („קהלת") און וואָס מיר זאָלן ניט טאָן, וועט אונדזער לעבן אַלץ פאַרבלייבן „אַ דריקנדיקער פאַלשער ניגון" („אַ געדאַנק")

און וואָס וועט דיר העלפן פאַרמאַכן די אויגן
און ווידער זיך קליגלען ? —
דו זעסט דאָך, דער אָדלער אַליין איז פאַרבלוטיקט —
צעבראָכן די פליגלען !..."

(אָ, שטאָלצעס האַרץ מיינס...)

ער איז פול מיט „שרעק און פּיין", „פינצטערקייט אין יעדער זייט", „און דעם פירער" זעט ער ניט („אין טונעל"). די אומרואיקע סקעפּטישקייט און דער דאָזיקער פּעסימיזם, די עצבות וועקן אין אים אויף אַ פאַרלאַנג, אַ בענקשאַפט:

„פאָרן פאָר איך צו אַ ציל:
ערגעץ דאַרף איך גליקלעך זיין —" (אין טונעל)

און זיין גלויבן און מונטערקייט ווערט, ניט אויף לאַנג, ווידער באַנייט, באַשאַפט „אַ נייעם גלאָק..! צו דערוואַכן טויטע שקלאַפן... צו וועקן גאָר די וועלט אין אַלע עקן" („קירכן־גלאָקן"). ער גלויבט ווידער, אַז די צייט פון נייעם ליד איז ניט ווייט, נאָר זיין פּערזענלעכער טרויער בלייבט אים ליב:

„און ווען יענע פרייהייט וועט קומען
און לעבן וועט זיין מיר באַשערט,
לאָזט איבער פאַר מיר צוויי דריי בלומען
אויף אונדזער בשותּפישער ערד.

לאָזט איבער אַ ביכעלע לידער
און טרויעריק זאָלן זיי זיין;
און אויב עס איז אייך ניט דערווידער —
לאָזט איבער אַ קריגעלע וויין.

און צווינגט מיך ניט גליקלעך צו לעבן
און לאָזט מיך צורו און אַליין;
און איך וועל מיין ברכה דאַן געבן
דער פרייהייט, וואָס איז אזוי שיין... (יענע פרייהייט)

זיינע קריטישע פארטראַכטונגען האָבן אָבער רייזענען דערפירט ביז צו אַ באַשטימטקייט: צו אַ פּאָזיטיווער באַשטעטיקונג.

אין דער צייט פון זיין פּאָעטישן פּאָזיטיוויזם ווייזן זיך פולשטענ־דיק בולט אַרויס צוויי עלעמענטן. זיי האָבן שוין געשטראַמט אין זיין פריערדיק שאַפן, נאָך איידער זיי האָבן געפונען רייפקייט און אויסגעשפּראָכנקייט. די צוויי עלעמענטן זיינען שפּעטער געוואָרן דער יסוד פון דר פּראָלעטאַרישער ליטעראַטור פון די לעצטע יאָרן. זיי זיי־נען — צילבאַוואוסטקייט און צוועקבאַוואוסטקייט.

דריי סיבות האָבן געפירט דערצו:

1) די פאַרצווייפלונג און די פאַרלאָרנקייט האָבן אין אים גע־שטאַרקט דעם מאמין אין דעם אַנטגילטיקן זיג פון דער סאָציאַלער גערעכטיקייט;

2) זיין פאַרטיפט איבן זיך אין די לאַבירינטן פון קריטישן רעאַליזם; און

3) די רוסישע רעוואָלוציע.

אינם גרונט פון זיין צווייפל און קריטישן אופן פון טראַכטן איז געלעגן דער וועג צו רייזענס פּאָזיטיוון וועלטבאַנעם. אויפן וועג צום פּאָזיטיוון געדאַנק האָבן זיך געפורעמט רייזענס רייפסטע פּאָעטישע באַציאונגען אין מעטאָדן.

אָן דעם עטישן גרונטטאָן אָבער, וואָלט רייזענס סקעפּטיציזם, ביים אָפּרייסן זיך פון דער טראַדיציע און אַנטזאָגן זיך פון בלינדע

באגריפן, אים פארוואנדלט אין א פרוכטלאָזן און אָנמעכטיקן ראַ־מאנטיקער אָדער גאָר ציניקער. זיין פּאָזיטיווע באציאונג צום כלל און דער טיפער חוש פאַר סאָציאַלער גערעכטיקייט האָבן רייזענען געפירט פון זיינע פאראלגעמיינערטע באגריפן, ד. ה., פון זיין פרימי־טיוון רעאַליזם, צו א העכערן גראד סקעפּטיציזם, — צו יענעם גראד, וואו עס ווייזט זיך די טראגישע אומזיכערקייט, אפילו אין דעם סקעפּ־טיציזם גופא. און ווייל רייזען איז עטיש אין זיין באציאונג צום כלל און צו דער פארווירקלעכונג פון סאָציאַלער גערעכטיקייט, האָט זיין צווייפל אינם צווייפל גופא אים געבראַכט ניט צו יאוש, נאָר צו טיפן גלויבן. רייזען קאָן ניט אָננעמען דעם געדאנק, אז אַלץ איז פארפאלן. און וואָס מער די שוועלן צום ליכטיקן טאָג פאלן פאַנאַנ־דער פאַר זיינע אויגן, וואָס טיפער דער תהום, אַלץ זיכערער ווערט ער, אז עס גרייט זיך דער סוף פון „מענטשלעכן עלנט און נויט". אינם פעריאָד פון זיין קריטיש־סקעפּטישן צוגאנג און טראַכטן באַנוגנט זיך ניט רייזען מיט בלויז קאָנסטאַטירן שלעכטס. ער ווייזט אָן ניט בלויז סאָציאַלע אומגערעכטיקייטן, נאָר אויך זייערע וואָרצלען, זייערע סיבות. דאָס איז שוין אַן אנדער קינסטלערישער מאַטעריאַל און אַן אַנדער מעטאָד. דער קריטישער רעאַליזם איז אַזוינאָך דאָ פארטיפט.

די אַקטועלקייט פון דער רוסישער רעוואָלוציע האָט אָפּגעקלונ־גען אין זיינע לידער ווי יעדע ווירקלעכקייט. דאָס ליד פון פרייהייט און פרייד, פון זיכערקייט און דערקענטן אמת פלעגט אויך פריער דורכלייכטן דורך זיינע לידער פון נויט און דערשלאָגנקייט. די אָק־טאָבער רעוואָלוציע האָט אָבער פאַריאָגט פון אים זיינע יאוש־מאָטיוון און ארויסגערוקט רייזענס מונטערקייט, און צילבאַוואוסטקייט. די צוועקמעסיקייט איז פאַר אים דער קוואַל פון א דויערנדיקער שטימונג, וואָס לעבט מיט באַנייטער שאַפונג־קראַפט. ער דערקענט אין זיך דעם סימבאָל פון דער רעוואָלוציע, דעם זינגער פון „זייער צער", „פון זייער קאמף — דער צייכן".

זיין לשון, בילד, פּאָעטישע באַשטימונג ווערן ממשותדיקער,

קאָנקרעטער און דייטלעכער.

„איך וועל ניט ווערן אַנדערש,
ווי פריינד פון מיר פאַרלאַנגען;
איך בין דעם וועג צו פרייהייט
פון יוגנט אָן געגאַנגען.

איך וועל ניט ווערן אַנדערש,
ווי סימיינען גאָר די ווייטע;
איך האָב אין זיירע רייען
געזונגען פון באַפרייטע...

עס וועט מיר בלויז זיין גרינגער
די אַלע פריינד צו גרייכן;
פון זייער צער — דער זינגער,
פון זייער קאַמף — דער צייכן."

די פערטע פאַזע פון רייזענס פאָעטישן מהות וואָלט מען געקאָנט באַצייכענען מיטן נאָמען: ראָמאַנטישער רעאַליזם. ביז דער פאַזע האָט רייזענס רעאַליזם פאַרענדיקט זיין קרייז. ער האָט אָנגעזאָגט די פאַרטיפונג פונם יסוד, וואָס עקזיסטירט הינטער דער אויגנשיינלעכער ווירקלעכקייט. דאָ טרעט אַרויס רייזען ווי דער אָנזאָגער פון דער נייער ווירקלעכקייט. אָן אָנהייבער פונם רעאַליזם אין זיין פרימיטיוון אויסזען, גייט רייזען דורך דעם וועג פון קריטישן רעאַליזם; ציט אונטער סך־הכלען אין דעם אויסגערייפטן פּאָזיטיוון רעאַליזם. און פון אונטער די סך־הכלען שטראָמט שוין רייזענס אָנזאָג פון דער

„.. בענקשאַפט אָן אַ נאָמען,
אַ האָפענונג אַ מאַטע;
אין הויכן, צי אין תהומען,
נאָר ניט אין וועגן גלאַטע"

(אין שטילקייט)

אין דערדאָזיקער בענקשאַפט ליגט שוין דער אָנרער פאַר דער ווייטער־

דיקער אַנטוויקלונג פון אינדיווידואַליזם אין דער אידישער פּאָעזיע. רייזען האָט גערעדט וועגן דערפּאַרונגען, וואָס געפינען זיך הינטער אויסגעאיבטע און אויסגעפּרואוווטע דערקענטנישן. ער רעדט וועגן דעם ניט־אָנכאַפּנדיקן, דעם ניט־גערעדטן און וועגן „שיינקייטס־דורשט“ ליידן. דאָ טרעטן שוין אַרויס אַלע סמנים, וואָס האָבן געהערשט אין דעם אינדיווידואַליסטישן ראָמאַנטיזם פון די „יונגע“.

„קיינמאָל ניט גערעדטע ווערטער
ווילט זיך מיר געפינען,
זיי באַנעמען זאָל דאָס האַרץ נאָר,
אָבער ניט דער זינען.

נאָך פון קיינעם ניט גערעדטע
און נאָך ניט באַגריפן,
וואָלט איך זיך אין זייער צויבער
בלויז אַליין פאַרטיפן.

וואָלט איך זיי ניט ווידערהאָלן,
רעדן זיי — פאַרמיטן;
בלויז פאַר דעם, וואָס האָט אויך שטענדיק
שיינקייטס־דורשט געליטן . .

(ניט גערעדטע ווערטער)

דער לייט־מאָטיוו, וואָס שטראָמט דורך אַלע לידער רייזענס, אין אַלע זיינע אַנטוויקלונגען, איז דער סאָציאַל־עטישער, פון אַ בעל־רחמים. צוליב דערדאָזיקער עטישער פליכט צום כּלל, טרעט ער ניט אָפּ פון דער ווירקלעכקייט. אין דעם ליגט טאַקע די סיבה פון זיינע אַנטוויקלונגען אין דעם רעאַליזם גופא. ער דערגרייכט דערפאַר דאָס אינטימסטע בנוגע דעם פּרט, דעם אומצייליקן טייל פון כּלל. דער וועג פירט צוריק צום אינדיווידואַליזם, און רייזען איז טאַקע דער שליסער פונם פאַרפולקאָמטן רעאַליסטישן פּאָעטישן גדאַנק אין דער אידישער פּאָעזיע, און דער אָנזאָגער פונם שפּעטערדיקן אינדיווידואַליזם. זיין

אינדיווידואַליזם איז אָבער ניט קיין עגאָצענטרישער, ניט קיין ענג־איכיקער, נאָר אַן עטישער: שטענדיק אין שייכות מיטן מיטמענטש.

אָפּגיין פון דער ווירקלעכקייט איז שוין ביי רייזענען אַ בולטע פּראָבלעם. ער לייזט דיזאָזיקע פּראָבלעם דערמיט וואָס ער זאָגט זיך אָפּ צו באַפרייען זיך פון זיינע אייגענע ליידן. בלויז ווען „יענע פרייהייט" וועט קומען, ווען דער מענטש וועט זיין אויסגעלייזט, בלויז דעמלט וועט ער שיקן זיין ברכה „דער פרייהייט, וואָס איז אַזוי שיין" און בלייבן אַליין מיט „צוויי דריי בלומען... אַ קריגעלע וויין... און טרויעריקע לידער..." אָבער ביז דעמלט איז דאָס גליק קיין שום גליק ניט, כּל זמן מיטמענטשן ליידן.

גייענדיק אין די „רייען" פון כּלל און זייענדיק זייער „זינגער" און „צייכן", וויל זיך רייזען ניט באַפרייען פון זיינע אייגענע „שטריק". ער נעמט אָן פּאַר ליב זיינע אייגענע ליידן.

„אָ, לייטער זיך, האַרץ מיינס, לייטער זיך אויס!
קיין אויסגאַנג ניטאָ אויף דער ערד.
דער צער פון דער וועלט איז אומענדלעך און גרויס —
דיין אייגענער צער האָט קיין ווערט!

וואָס זוכסטו? צו קאָנסטו געפינען דען רו,
ווען סיבלאָנדזשעט די מענטשהייט אָן זין?
און וועסטו געפינען דאָס גליק ערגעץ וואו —
דאָס אומגליק וועט גרייכן אַהין.

און ווען עס זאָל ווערן די מענטשהייט באַפרייט
פון גאָר אַל דאָס בייז און דעם פּיין,
נאָר איינער וועט זיין ערגעץ וואו, וואָס ער ליידט —
וועסטו קאָנען גליקלעך דען זיין?"

(אָ, לייטער)

ניט וועלן זען די ווירקלעכקייט, „פאַרמאַכן די אויגן און ווידער זיך קלינגלען", וואָלט אפשר אים אַליין געהאָלפן. דער בעל־רחמים אין אים איז אָבער צונויפגעהאַפט מיטן מענטשן.

אין זיינע „קינדערשע גליקן און פריידן" האָט ער ניט געפילט, ווי אידישע קינדער פלעגן פילן, אז „יאַנעק דער גזלן", וואָס „האָט זיך דאַן קיינמאָל געשלאָגן" און „מארפא, די שכנה, די גויע" זיינען מענטשן פון א נידעריקערן מין און קאָנען זיך ניט גלייכן צו אידן. פארקערט, אים פלעגט זיך אויסדאכטן, אז „מענטשן דאָך זיינען מיר אַלע" (ביים זיידנס הויז). די שקאָצים, וואָס „לאָזן ניט דורכגיין גאָר קיין מענטשן", מוז ער „שטילערהייט זיי בענטשן... אין האַרץ" (פייער) און אז

„אַלעס וועלן מיר פאַרגעבן
אין דעם ווייטן, ווייטן שפעטער
ווען מיר וועלן נאָכאַנאַנד
מישן די פאַרווייניטע בלעטער..."

(אייביק)

רייזען זאָגט זיך אָפּ פון צו זיין גליקלעך אין אָנזיכט פון פרעמדע אומגליקן. עס זוניקט פון רייזענס לידער אַן אויסגעוויינלעכע ליבשאַפט צו מענטשן. ער פארלירט אָפט די אמונה אין זיי, ווען ער זעט דעם מענטש, „אזוי ווי א חיה אין וואלד, געלויערט אויף איינעם, ווי ער, געשאָפן אין זעלבן געשטאַלט." ער צווייפלט אָפטמאָל אין אים ווי א מענגלעכן דערלייזער, פארדאַמט אונטערדריקער, באַדויערט פאַרצווייפלטערהייט „די קרוין דער וועלט, ס'העכסטע פון די בריות!—" דאָך איז רחמים דער העכסטער אמת, דער זין פון דערלייזונג.

„אַ טעמפל אינמיטן געשטאַנען איז לער, —
די הייליקע בילדער — געוועזן ניט מער:
ער האָט אים, דעם טעמפל, דער מידער דערקענט,
ער האָט אים געשענדט מיט די אייגענע הענט...

דאָך איז נאָך אין טעמפל געבליבן איין בילד,
וואָס האָט אויפן מידן געקוקט אַזוי מילד,
ער האָט אים דאָס בילד ווייך געגלעט און געטרייסט
און האָט ווי געשמייכלט: ניט זיי צופיל דרייסט".

(פאַרגעבונג)

זיין ליבשאַפט און מיטליידן פאַרענטפערן זיין טרייסטן דעם גע־ליטענעם, זיין לינדערן די ליידן, זיין האָפן און גלויבן אין דעם זיג פון גוטסקייט. כדי „ווייניקער טרערן צו זיין אויף דער ערד" איז זיין טרייסט דער גרויסער יום־טוב, וואָס דאַרף קומען.

און אַ חוץ זיין רוף צום קאַמף, אין זיין טרייסטן, אין מונטערן, פאַרוואַנדלט דער גרויסער בעל־רחמים די שטרויכלונגען פון ביטערן לעבן אין אַ שפּיל, אויב מעגלעך אין אַ שפּאַס, ווי גראָטעסק און טראַגיש דאָס זאָל ניט זיין.

„מיר וואַרטן אויף יום־טוב און וואַרטן
און בלאָנדזשען און טומלען אָן ציל,"

(דער דערוואַרטעטער טאָג)

„און זוכן אַלץ זיך מער באַטריגן".

(געדאַנק)

„וואָס איך בעט און וואָס איך וויל,
ווילסטו קיינמאָל ניט דערפילן: —
מזל, אויב דאָס איז אַ שפּיל,
דאַן געפעלט מיר — לאָמיר שפּילן!..."

(צום מזל)

ער אַליין פאַרשפּילט זיך אין ביטערן שפּיל אַזוי, אַז אים דאַכט זיך אָפט, אַז די וועלט ווערט „דאַן שענער, העלער". ער בלייבט אין דער ספער פון ווירקלעכקייט און בייט די שטימונג אין זיך, כדי די וועלט זאָל אַנדערש אויסזען. ער שאַפט איבער אין לויף פון „באַ־טריגן זיך" די האַרטע ווירקלעכקייט און לינדערט די יסורים פון טראָגן דעם יאָך פון לעבן. און אין דעם „באַטריגן זיך" הערן זיך שוין אינדיווידואַליסטישע מאָטיוון און באַאָבאַכטונגען.

„איך האָב ליב די אינסטרומענטן
פון דעם שפּילנדן אָרקעסטער:
יעדער איז מיר אַ באַקאַנטער,
סיי דער קלענסטער, סיי דער גרעסטער,

כיקאָן זיי אַלע מיט די נעמען
און די שטימען און די טענער,
און די שטעל, וואָס זיי פאַרנעמען —
ווער ס'איז גרויס און ווער ס'איז קלענער:

אַלע זייערע געדאַנקען,
אַלע זייערע געפילן:
ווען זיי צערטלען זיך און צאַנקען,
ווען זיי שווייגען, ווען זיי שפּילן,

ווען זיי ווילן איבעריאָגן,
איינס דעם צווייטן איבערשטייגן,
און ווי קיינער קאָן פאַרטראָגן,
ווען דער „פירער" הייסט אים שווייגן...

כיקען די פידעלע די צאַרטע —
קיינער קען איר ווייטיק שאַצן:
נאָר זי רעדט צו הערצער האַרטע,
ביז די סטרונעס אירע פּלאַצן,

כיקען די „טשעלאָ", דער בעל־תּפילה,
וואָס ער שפּילט זיין אייגענעם ניגון:
ווען עס שפּילן זיי די פילע,
ווערט ער דעמאָלט שטאָלץ אַנטשוויגן...

כיקען דעם קאָנטראַבאַס, דעם שווערן,
מיט די פּאָר געציילטע נאָטן: ...
ווען ער לאָזט אַליין זיך הערן,
לייגט זיך אויפן האַרץ אַ שאָטן,

דער טראָמפּייט איז מיר קיין ווייטער,
לאָזט זיך הערן גאָר אָן צילן ;
ווי אַ אינגל אַ פאַרשייטער
רופט ער : קומט מלחמה שפּילן !

און די פלייט ! ווי נאַכטיגאַלן
רופן דיך פון שטאָט און ישוב :
הייבט זי פייפן אָן און שאַלן —
ציט אין פעלד דיך, ווי מיט כישוף,

הײנט דער פּויק ! דאָס איז אַ גיבור,
פון אַ פעל גאָר אַ געזונטער :
לאָזט אַרויס אַ קול, דער ליבער —
דאַכט זיך, אַז די וועלט גייט אונטער . .

כיקען און ווייס פון וואַן זיי שטאַמען,
ווייס פון מאַנכן אויך זיין פעלער :
אָבער שפּילן זיי צוזאַמען —
ווערט די וועלט דאַן שענער, העלער..."

ער קען יעדן איינעם באַזונדער, גיט איבער מיט ליבשאַפט פון אַ קאַריקאַטוריסט זייערע אייגנשאַפטן און „פעלערן". דערביי מי־נערט ער ניט אויף אַ האָר קיינעמס וויכטיקייט. ער פאַרענטפערט און פאַרשענערט יעדערנס באַזונדערע ערנסטע פונקציע, וואָס שפּיגלט זיך אָפּ גוטמוטיק אינם דיכטער גופא. און אין צוזאַמענשפּיל פון אַלע איינצלנע אַטריבוטן פון איין כלל פאַרפולקאָמט ער פאַר זיך דעם באַגריף פון אַ שענערער וועלט. די לײדן פון איינצלנעם ווערן, אַזוינאָך, געלייזט אין פילטאָניקן צוזאַמענשפּיל פון אַלע איינצלנע אין איין קאָלעקטיוו. אין דעם ליגט די עסענץ פון רייזענס באַנעמען די וועלט : קאָמפּליצירט אין יחיד־כלל שייכותן, אידישלעך־דיאָניסיש אין טרויעריקן שפּיל, און פול מיט רחמים־ליבשאַפט, וואָס פירט צו

חכמה און הומאָר. זיין חכמה שעפּט איר דערפאַרונג: פון דעם רע־אַליזם, — דורך סקעפּטיציזם, האָפענונג און ביטער־שפּאַסיקן שפּיל. זיין הומאָר וואָרימט־דורך זיין עמאָציע: פון ביטערן פּעסימיזם, דורך רחמנות, ביז גוטמוטיקן ביטול.

די חכמה פון עפּיקורייער שטרייכט־אונטער די אומוויכטיקייט און אַטראָפירונג פון דער פאַרגאַנגענהייט און שווינלאָזיקייט פון דער קעגנוואַרט. ביידע וואַקסן אַרויס ביי רייזענען פון דעם הומאַ־ניטאַרישן שטריך: אין דעם מוז צו לינדערן די ליידן פון דעם מיט־מענטשן, און אין דער נויטווענדיקייט צו קרעפטיקן אים מיט טרייסט און רוף. צוליב זיין שטענדיקער געפיל־וואַכזאַמקייט און צוליב זיי־נע מאָמענטאַלע פּאַעטישע רעאַקציעס אויף דערשיינונגען, איז שווער אָנצוכאַפּן רייזענס באַשטימטע כאַראַקטער־שטריכן. דאָך קאָן מען פעסטשטעלן רייזענס לעבן־חכמה פון אַן עפּיקורייער און זיין איראָניע פון אַ גרויסן אוהב, ווי די פונדאַמענטאַלע הויפּט־שטראָמען פון זיין אינערער וועלט.

ווי אַן ערשטע באַשטעטיקונג קאָן דינען דער פאָלגנדיקער פאַקט: ווי נאָר די קעגנוואַרט שיינט צו זיין דערטרעגלעך און די ביטערקייט פון דערווירקלעכקייט אָפּגעשוואַכט, ווערט דער עפּיקורייער פאַרביטן אויף אַ רואיקן טראַכטער. ער חלומט ניט דעמלט וועגן אַ יום־טוב, וואָס דאַרף טרייסטן און לינדערן יסורים, נאָר וועגן אַ יום־טוב פון זעליקייט. רייזענען איז דאָס אין תוך פרעמד. דער גרויסער יום־טוב „מיט ליכט און מיט שטראַלן און רו", די טרוימען וועגן דעם יום־טוב, דאָס מעדיטירן וועגן זיין אָנקום און וועגן די סיבות פון זיין זעליקייט, דעם מענטשנס גליק אין אַראָפּברענגען דידאַזיקע איי־ביקע מנוחה — דאָס אַלץ איז רייזענען פרעמד. פאַר רייזענען, וואָס האָט

„.....אַ שבועה געגעבן
ניט וועלן קיין גליק און קיין פרייד,
נאָר שענקען און ווידמען מיין לעבן
דעם מענטשלעכן עלנט און נויט".

(די שבועה)

איז ניט כאַראַקטעריסטיש צו טרוימען וועגן דעם דערוואַרטן יום־טוב ווי וועגן דעם אַפּאָטעאָז פֿון גליקזעליקייט, און דערביי רעפֿלעקטירן וועגן אונדזער קוויטיקייט. רייזענען גייט אָן דאָס לינדערן ליידן, דאָס ענטפֿערן גלייך אויף נויטן. דערדאָזיקער יום־טוב איז ניט קיין שפּיל, ניט קיין דערהויבענע אָפּנאַרעריי.

„ליגט דער יום־טוב אין דער שויס פֿון דעם הימל
און גליט אין דער זון פֿורפּור־רויט ;
ער קאָן זיך פֿאַר אונדז נאָך ניט ווייזן —
עס איז נאָך די ערד פֿול מיט קויט.

די וועט אָבער ריין אַמאָל ווערן
(דער מענטש — ער מוז העלפֿן דערצו)
און נידערן וועט ער פֿון הימל
מיט ליכט און מיט שטראַלן און רו.‟

(דער דערוואַרטעטער)

ווי אַ צווייטע באַשטעטיקונג קאָן דינען רייזענס איבערגאַנג פֿון איראָניע צו ביטול. זיין הומאָר איז, ווי זיין גאַנצע פּאָעזיע, דורכגעדרונגען מיט אַ הומאַניטאַרישן לעבן־באַנעם. זיין הומאָר זוכט צו דערהויבן די חשיבות פֿונם מענטשן דורך פֿאַרגרינגערן זיין ליידן־וועג:

„דער שטילער הומאָר,
די פּליסנדע רייד —
ווי וואַסערן קלאָר
זיי לייטערן לייד.

דער צאָרן, דער האַס —
דאָס לעבן אין רינג ;
גוטמוטיקער שפּאַס
און ליידן ווערט גרינג‟. (הומאָר)

דער ביטול אָבער, וואָס טרעט אַמאָל אַרוים פֿון צווישן די פּילע

שאַטירונגען פון רייזענס „גוטמוטיקן שפּאַס", איז בשום אופן ניט די געוויינלעכע אָנגענומענע פאַראַכטונג. דאָס איראָניזירן איבערן גרויסן גליק, וואָס ער האָט אַמאָל ניט „פאַרשלאָפן ווי אַלע נאַרן", און דורכדעם דערפאַרן „ווער ס'לעשט פאַרטאָג לאַמטערנעס אויס...", און דער ביטולדיקער שפּאַס, אַז „עס איז אַ מענטשעלע אַ קליינס", וואָס טוט אָפּ אַזעלכע גרויסע חידושים ווי פאַרלעשן נאַכט־ליכט פאַר־טאָג („פאַרטאָג") — דאָס איז ניט דער צוגאַנג פון אויבן־אַראָפּ. אמת, עס איז שווער אַפילו אָנצואווייזן אויף דער בולטקייט פון זיין בלומרשטן ביטול. ספּעציעל איז עס שווער אָנצודייטן אין יענע לי־דער, וואו דער צוועק איז אויסשליסלעך צו דערהויבן דעם געליטע־נעם. אין אַזעלכע לידער איז דער ביטול פאַרבאָרגן. ער ווערט פאַרשאָטנט פון אַ גרעסער, פאַר רייזענען מער כאַראַקטעריסטיש, געפיל פון וועלן לינדערן ליידן. און דערפאַר זעט עס אויס ניט ווי קיין גרינגשעצונג, נאָר ווי אַ טראַגישע הומאָרפולע דערפאַרונג. אין ליד „מוטער" דייט אָן דער דיכטער, דורך אַ מערקווירדיק מלחמה־בילד, אויף מאָדנע גראָטעסקע אויספירן. ווען דאָס הונגעריקע יתומל פרעגט „טאָ וואָס־זשע שווייגט דער פעטער דאָרט, אין לאַנד פון גאָלד דעם וויטן?", איראָניזירט דער דיכטער איבערן זאַטן פעטער אויף אַ מאָדנעם אומהיימלעכן אופן. און, כאָטש דער ביטול צום פּע־טער פילט זיך אין דער ביטערער שפּאַסיקייט, ווערט ער פאַרטרונקען פון אַ הויכן גוטמוט, וואָס מונטערט און טרייסט די מוטער דורך דעם קינדס העכערן באַגריף פון גוטסקייט, וואָס דער „זאַטער" פעטער באַזיצט ניט:

„— דיין פעטער, קינד, ניט פרעג, ניט פרעג —
אַן אומגליק האָט געטראָפן:
ער האָט אַ זאַטער זיך געלייגט
און איז פעסט איינגעשלאָפן.

און אויפגעשטאַנען אין דער פרי —
אָ, ווי צו מיינע יאָרן! —

פון גוטן פעטער מיט זיין גאָלד
איז גלייך אַ שטיין געוואָרן".

דאָס קינד שטעלט אויס די אויגעלעך
פול שרעק און פול סכנות,
און ענדלעך וויינט עס: מאַמעשע,
דעם פעטער — אַ רחמנות!..." (מוטער)

די ווירקלעכקייט מיט אירע ווידערשפּרעכנדיקע דערשיינונגען איז דער קוואַל פון רייזענס איינדרוקן. זיינע ענטפערס אויף אַלע אירע אָנשלאָגן ווערן שנעל געבוירן. זיי זאָגן עדות וועגן אַ שאַרף־עמפינדלעכן קינסטלער. יעדער ריר אין דער ווירקלעכקייט פון רייזענס מיטלעבן, רופט אין אים אַרויס אַן אָפּקלאַנג. זיינע לידער קאָנען דינען ווי די געשיכטע פון זיין צייט, און אויך פון זיינע אַלע איבערלעבונגען. די פּראָבלעם פון באַהערשן באַלדיקן קעגנוואַרטיקן מאַטעריאַל האָט פון אים געמוזט געלייזט ווערן דורך אַן אייגענעם מעטאָד. פּאַרוואַנדלען ווירקלעכקייטן אין אַ פּאָעטישן אויסדרוק איז ניט אַזוי שווער, ווען מען נוצט דעם מעטאָד פון שילדערן דעטאַלן אָדער ווען מען דערציילט וועגן זיי. אַרויסברענגען אָבער די תּיכּפּ־דיקע ווירקלעכקייט דורך אַ לירישער לאַקאָנישקייט איז זייער שווער. דאָ פּאָדערט זיך שוין מייסטערשאַפֿט. דאָס געפיל אַליין שאַפֿט דאָ דעם קינסטלערישן אויפבוי פונם מאַטעריאַל, דורכלויכטנדיק אים מיט אַן אומרעאַלן שיין. ביי רייזענען איז זעלטן צו טרעפן לידער, וואו דער נאַראַטיוו אָדער די שילדערונג זאָל ווערן אויסגעדריקט אין דער פולער דעטאַליזירונג, און וואָס זאָל דורכאויס טראָגן דיזעלבע טעמפּאָ. זיי פּאַרוואַנדלען זיך שנעל אין אַ ווייטקייט, אין אַ פּאַר־טראַכטקייט. זיי ווערן געפורעמט דורך איינצלנע און פּרעציזע שטריכן, וואָס לייזן־אויף אַ דורכגעגליטע עמאָציע.

די מיטלען, וואָס רייזען באַנוצט פאַר דעם, שיינען צו זיין אומ־רעאַל צוליב זייער פאַרבאָרגנקייט הינטער זייער מאַטעריאַל. ער רע־אַגירט אויף יעדער דערשיינונג; זאַפּט־איין אין זיך יעדן קלאַנג, וואָס

שוועבט דורך; און באַפאַרבט עס מיט זיין ספּעציפיש־שנעלער באַצי־אונג. דעמדראַזיקן אויגנבליקלעכן, אומבאַוואוסטזיניקן פּראָצעס ברענגט ער אָבער ארויס צום אויסדרוק אויף אַ באַוואוסטזיניקן אופן. ער ווייזט דערביי ארויס אַ הויכע מייסטערשאַפט, ווייל ער באַנוצט זיך מיט אַ שווערן מעטאָד, וואָס ער אַליין האָט פאַר זיך באַשטימט.

זיינע לידער זעען אויס, אויפן ערשטן בליק, ווי אַן אויסדרוק פון דורכגעטראַכטע טרואיזמען, איבערפלעכלעכע באַאָבאַכטונגען. זיי ווערן אָבער שנעל פאַרוואַנדלט, אומבאַמערקטערהייט, אין אַ קאָמ־פּליצירט געוועב פון זעאונגען געמישט מיט פּאָעטישער חכמה. וואָס מער דערציילעריש אָדער אַלעגאָריש עלעמענט זיינס אַ ליד באַ־זיצט, אַלץ מערקבאַרער איז דער איבערוואַנדל פון אַ ווירקלעכן פאַקט אין אַ ווייטער זעאונג. אָבער די סיוזשעטיק פון זיינע לידער איז מערסטן ניט דערציילעריש. דער רעאַליזם, אָן דער פולער דערציי־לערישקייט, ווערט פון אים קוים געצייכנט. יעדנפאַלס — מיט גאָר ווייניק און מיט מאטע שטריכן.

קלאָר ווערט דאָס געזען אין איינס פון זיינע פּרעכטיקסטע לידער:

„איך בין געגאַנגען אין דעם שטילן פעלד, —
ס'האָט דער צער מיך ווייט געטריבן,
ביז וואַנען איך בין שטיין געבליבן,
איך האָב דערהערט דעם טרויער פון דער וועלט.

ס'איז שטיל געווען, דאָך איך האָב געהערט
ווי עמיצער איז שטיל ארומגעגאַנגען
און פול געוואָרן איז די לופט מיט קלאַנגען,
און שטיל געטרויערט האָט די גאַנצע ערד.

און אָט איז נאַכט געוואָרן, די לבנה הויך —
איך ווייס ניט ווי אַזוי, פון וואַנען,
איז אויפן הימל ציטערדיק געשטאַנען
און האָט געטרויערט, דאַכט זיך, אויך.

און וואָס די גאַנצע וועלט האָט דורכגעלעבט,
אין אַלע אירע צייטן דורכגעליטן, —
האָט שטיל פאַרביי מיר דורכגעריטן,
און דורכגעקלונגען, דורכגעשוועבט..."

(וועלט־טרויער)

בולטער באַווייזט זיך דער אומבייט דאָרט, וואו דער סיוזשעט פון ליד איז אַ קאָנקרעטער. דעמלט איז דער איבערגאַנג פון ווירק־לעכקייט אין אומווירקלעכקייט אַ סך שאַרפער:

„נאַכט און קאַלט. דאָס קליינע שטיבל
קוקט ווי אַ גרויסער קבר אויס,
און דאָס אָרימע געזינדל
קאָן פון דאָרטן ניט אַרויס.

— — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

סישפּילט דער ווינט אַ מתים־נגון
הינטער שטיבל אויפן גאַס,
און די מתים אין דעם שטיבל
האָרכן צו אָן צער, אָן כעס..."

(נאַכט און קאַלט)

פון דער צווייטער זייט, וואָס קאָנצענטרירטער עס איז דער עפּי־גראַם־עלעמענט אין זיינעם אַ פערז, אַלץ ריינער און דורכזיכטיקער שטייגט זיין לירישע לעבן־חכמה. אויך אין דעם פאַל איז די עפּי־גראַמאַטישקייט פון זיינע לידער קוים געצייכנט.

„האָסט געוואָלט זיך נאַרן
אין די שענסטע יאָרן,
איצט פון אַלע צערן
איז נאָר פרייד געוואָרן.

און דאָס לאַנג דערגרייכטע,
פול מיט יוגנטס־ברענען,

שמייכלט אַ פאַרבלייכטע,
גאָרניט צו דערקענען."

(האָסט געוואָלט זיך נאַרן)

„ביטער איז געווען מיין נעכטן
און דער היינט איז אויך פיל זאָרגן —
און דער היינט און נעכטן —ביידע
שאַפן, וועבן מיר מיין מאָרגן.

אָ, אַזעלכע צוויי שלימזלס
קענען רעכטס דען עפּעס מאַכן? —
ס'וועט אַרויסקומען אַ מאָרגן
נאָר צום חוזק, נאָר צום לאַכן..."

(מיינע טעג)

„איך פאָר אַלע טאָג אויפן בריק —
פעסט הענגט ער אויף אייזערנע שטריק.
און מעג דער טראַמוויי זיין ווי שווער —
דער בריק איז נאָך שטאַרקער ווי ער.

איז זיץ איך מיר רואיק און טראַכט:
ווי זיכער מען האָט עס געמאַכט!
נאָר אָפּטמאָל דערשרעקט זיך מיין האַרץ.
אַ וואָגן באַגעגן איך שוואַרץ.

ער פאָרט מיטן זעלביקן בריק,
וואָס הענגט אויף די אייזערנע שטריק...
אין אָרון ליגט עמיצער שטום — —
דאַן דאַכט מיר, דער בריק וויגט זיך אום..."

(אויפן בריק)

לפּנים נעמט רייזען אויף די ווירקלעכקייט אימפּולסיוו. אין דעם מעטאַד פון זיין אויסדרוק פילט זיך אָבער עפּעס באַשטימטס, איבערלייגנדיקס און באַוואוסטזיניקס.

אין די קעגנזייטיקע בייטעניש צווישן בילד און איבערלעבונג, פאעטישן געדאנק און באטראכטונג, דערגרייכט ער א הארמאנישע גאנצקייט. ער דערגרייכט דעמדאזיקן שטריך מיט דער הילף פון שאפן א פערספעקטיוו פאר זייןווירקלעכקייט. זיין מעטאד צווינגט צו דערשפירן א דערווייטערטן אפשיין און א מאטן אפקלאנג פון א האלב-וואכן צושטאנד. ווי לעבן-געטריי און ניכטער רייזען זאל ניט אנהייבן זיינס א ליד, איז שווער אנצודייטן ווי אזוי מען איז אומבאמערקטערהייט פארנארט געווארן אין אן איבערגעוואנדלטער שטימונג. די כלומרשטע ניכטערקייט פון ליד ווערט שטיל אויסגעוועפט און דערפאר ווערט זי ווי אוועקגעטראגן אין א ווייטקייט, וואס שפיגלט אפ דאס עטערישע פון דער ווירקלעכקייט. אזוינאך ווערן ביי אים קאנקרעטע שילדערונגען פארוואנדלט אין אויפלויכטנדיקע בילדער, אין מינארע זעאונגען.

אין זיין פאקטישער דערפארונג זעט רייזען די ווירקלעכקייט נאענט. אין זיין פאעטישער דערפארונג זעט ער די ווירקלעכקייט אין פערספעקטיוו. איןביידע פאלן איז זיין ווירקלעכקייט א סטאטישע, הן רעאליסטיש, הן פארגייסטיקט. פון נאענטן זעט ער דורכדרינגלעך דעם פאקט. פון ווייטן זעט ער דאס טיפערע, דאס עצמדיקערע פון דעם פאקט. און ביידע געפינען זיך אין זיינע פערזן אין איין און דערזעלביקער צייט. און דאס איז דאס רייצנדיקע פון זיין ליד. רעאליסטיש אין אומפאס, כלומרשט פשוט און ניכטער אין אויסדרוק, צווינגט ער ארויף א מין אלעגאריע און סימבאלישקייט, א מין אידעאליזם. אבער דער סוד פון פארוואונדערונג און אומדערווארטקייט ליגט אין זיין דינאמיק. דאס איז זיין אומבאוואוסטער איבערגאנג פון איין סטאטישקייט צו א צווייטער, ד. ה. פון זיין פאקטישער אין זיין פאעטישער דערפארונג. דא ליגן קערנער פון דעם שפעטער-אויפבליענדיקן אינדיווידואליזם אין דער אידישער פאעזיע. דא ליגט דער סוד פון

„... דעם ווייטן רויש פון ווערטער,
וואָס פון אַ ליד זיך טראָגט,
דעם אָפּקלאַנג פון די בלאַנקע ערטער,
דאָס וואָרט, וואָס ניט דערזאָגט." (כיהאָב ליב)

אַנגערעגט פון אַן אימפּרעסיע ווערט רייזען גלייך באוואוסטזיניק וועגן זיך אַליין אין אַנגעזיכט פון דעם אָביעקט, וואָס האָט אויף אים געווירקט. זיין באַציאונג צום אָביעקט ווערט אַ וואַריאירנדיקע. זי ווערט אינטימער דערמיט, וואָס ער באַרירט זיך אַליין, דורך זיין נאָענטקייט צום אָביעקט. די אומצייליקע פּרטים פון דעם אָביעקט רופן ארויס אויך אומצייליקע פּרטים אין רייזענס פּאָעטישע ענטפערס. ביי רייזענען ווערט די בייטבאַרקייט און קאָמפּליצירטקייט נאָך מער וואַריאירט צוליב דעם, וואָס דער אָביעקט ווערט געביטן פון אַ נאָענט־באַגרענעצטער קאַטעגאָריע אין אַ ווייטער און אַ צונויפגעגאָסענער מיט די שייכותן פון אַנדערע עקזיסטענצן. אַזוינאָך ווערט די אינטימקייט צו דעם, וואָס ער באַהאַנדלט, נאָך נעענטער. אין פלוג גיט ער אַ בילד. נאָר הינטער דעם איז פאַרבאָרגן אַ פּסיכאָ־געזעלשאַפטלעכער און פּסיכאָ־אינדיווידועלער הינטערגרונט, ד. ה. אַ שייכות צווישן אַ פּסיכאָלאָגישער רעאַגירונג און אַ באַשטימטער געזעלשאַפטלעכער סיטואַציע; אָדער אַ שייכות צווישן אַ פּסיכאָלאָגישער דערשיינונג און אַ פּערזענלעך־אייגענעם באַוואוסטזיין. ביים פּלוצימדיקן דערווייטערן דעם אָביעקט פון זיך, דערזעען מיר די פאַרשידענע לפּנימדיקע סתירות אין זייער האַרמאָנישן צוזאַמענהאַנג.

אַ דאַנק זיין אינטימקייט מיטן אָביעקט דערגרייכט ער די פּלוצימדיקע דערווייטערונג פונעם אָביעקט דורך שטילע שטריכן, אויסגעדריקט אין אַ שאַרפער לאַקאָנישער פראַזירונג. דערפון, אייגנטלעך, נעמט זיך די שווערקייט אַנצואווייזן אויף דעם מעכאַניזם פון זיין ליד און אויף דעם תוך פון זיין פאָרם.

דער שטילער, קוים־געהערטער טאָן איז זיין באַליבסטער רויש. ער האָט ליב

„דאָס שטילע מורמלען ווי פון קוואַלן,
וואָס דיר איז ניט באַקאַנט
פון וואו זיי גייען, וואו זיי פאַלן —
אין וועמעס וואונדערלאַנד..."
(כיהאָב ליב)

שטילקייט איז זיין געמיט־צושטאַנד און די טיף פון אַלע זיינע איבערלעבונגען. זיינע פרייהייט־לידער, וואָס טראָגן מיט זיך אַ מונטערקייט און דערהויבנקייט, רייסן זיך קיינמאָל ניט אַריבער די גרענעצן פון הויכע טענער. זיי פאַלן קיינמאָל ניט אַריין אין דעם שאַבלאָן פון שרייעדיקער דעקלאַמאַציע. פאַרקערט, זייער יסוד איז די שטילקייט און זייער צאָרן איז דער גליענדיקער, פאַרצווייפלטער, אָבער ניט־היסטערישער אָפּשיין פון פיין. די ווערטער וואָס דריקן אויס שטילקייט, ווי שמייכל, גוטמוט, לייטערונג, פליסן, בלייך א. א. זיינען זיינע באַליבטע ווערטער און באַשטימונגען. דאָס וואָרט אַליין „שטיל" קאָן מען טרעפן כמעט אין יעדן צווייטן ליד:

„בין איך ווער אַזוי מיר אויסגיין
אין דער שטיל, אין מזרח־ווינקל..."
(מאַי־קאַ משמע־לן ?)

„אַז מיר ריידן,
לאָזן מיר אַראָפּ דעם פּנים
און די ווערטער שטיל, געוואויגן,
ווי עס פּאַסט פאַר אונדז קבצנים"
(מיר קבצנים)

„— — — — — — — — — — — — —
ווען די לופט איז פול מיט קלאַנגען
און די שטילקייט זינגט איר ליד..."
(אָפּטמאָל)

„ווער איז געווען אַמאָל דער ערשטער,
וואָס האָט די אותיה אויסגעטראַכט ? —

געזעסן איז ער אַ באַהערשטער,
אין שטילקייט פון געהיימער מאַכט..." (ווער ?)

אין דעם קענגזאַץ פון זיין שטילקייט און זיין שאַרפער לאַקאַנישער פאַרמולירונג ליגט דער סוד, וואָס זיין פּראַזירונג זעט אויס פּאַטעטיש. אין זיין העלן ליד רוט אַ דעמער־פאַרב און פאַרוויכטער קלאַנג. דער „איבערגאַנג פון דעם טאָג אין נאַכט" איז כאַראַקטעריסטיש פאַר זיין איבערגאַנג פוןווירקלעכקייט אין ראָמאַנטיק:

„אין דעם איבערגאַנג
פון דעם טאָג אין נאַכט,
אין דער צווישן־שעה
איז אַזויפיל גנאָד, געזאַנג,
איז אזויפיל גוטסקייט דאָ.

זע, ווי פאַרזיכטיק און זאַכט
גייט די זון איר וועג
אין איר העלער פּראַכט
צו דעם מערבס ברעג...

זע, ווי לאַנגזאַם אירע טריט,
ווי זי וואָלט געוואַכט,
ווי זי וואָלט געהיט,
פּלוצלונג זאָל ניט ווערן נאַכט...

און ווי לאַנגזאַם שטיל עס דעקן
שאָטנס אַלע מערק און גאַסן,
שלייכן צווישן זונען־פּאַסן
אַזוי אומבאַמערקט, געלאַסן,
אַזוי פאַרזיכטיק, באַדאַכט,

אום די וועלט ניט צו דערשרעקן
פלוצלונג מיט דער נאַכט..."

(אין איבערגאַנג)

רייזענס לאַקאָנישע און זאַכלעכע שורה, אין איר גאַנג דורך זיין שטילקייט און באַדאַכטקייט, שאַפט „דאָס וואָרט, וואָס ניט דער־זאָגט", די ווייטקייט פון „קיינמאָל ניט גערעדטע ווערטער". ביי עט־לעכע שפּעטערדיקע דיכטער פאַרמערט זיך די געפּרעסטקייט און די פּינקטלעכקייט פון דער שורה. ביי רייזענען אָבער איז עס שוין אַ כאַראַקטעריסטישער פּאַרטיפּטער שטריך. זיין פּשוט לשון ווערט פאַרוואַנדלט אין אַ פּאָעטיש, ניט מיט דער הילף פון נוצן פּאָעטישע באַשטימונג־ווערטער אָנשטאָט פּשוטע, נאָר צוליב זיין צאַרטן און שפּאָרעוודיקן צייכנען די קאָנטורן פון וואָרט. דאָס פירט צום צמצום. און ביי רייזענען באַווייזן זיך קלאָרע אָנזאָגן און ביישפּילן פון דער פאָרמולע־שורה. דאָס לעצטע איז ניט בלויז צמצום, אָדער אַן אונטערגעשטראָכענער באַשטאַנדטייל. די פאָרמולע־שורה לעבט, ווי אַן אינדיווידועל וועזן, איר אייגן זעלבסטשטענדיק לעבן. און אָנ־געזאָגט האָט רייזען די פאָרמולאַטיווע שורה מיט קאָנקרעטע ביי־שפּילן. זיין גרויסער אָנזאָג און צוגרייט איז געלעגן אין דער עפּי־גראַמאַטישקייט און, נאָכמער, אין דעם אומדערוואַרטן ווענד צום סוף ליד. דער אומגעריכטער קלימאַקס און זיין אויפלייז צום סוף פון ליד רופט אַרויס

„דאָס ציטערדיקע זיך פאַרטראַכטן,
ביים לעצטן וואָרט און קלאַנג,
ווי דו פאַרטראַכסט זיך אין פאַרנאַכטן
ביים שטילן זון־פאַרגאַנג..."

(כיהאָב ליב)

„דאָס ציטערדיקע זיך פאַרטראַכטן" העלפט נאָך מער טראַכטן וועגן דער באַרירטער דערשיינונג און זען זי אויף אַ ווייטערער דיס־טאַנץ. אינם ליד „אויף דער חתונה", צ. ב., דערציילט רייזען וועגן אַן אָרימען קרוב, וואָס „פאַר דעם טיש איז ער קיין ציר — זיצט דער אָרעמער ביים טיר". די שילדערונג פון דער חתונה פּליסט אַזוי, אַז זיין אָרימקייט און דערשלאָגנקייט זאָל ווערן אונטערשטראָכן ווי אַ קעגנזאַץ צו אַ רייכער חתונה. פּלוצים, ביים סוף פון ליד, דער־פילט זיך אַן אומדערוואַרטע שטייגונג אין דעם אָרימאַנס שטימונג. דאָס קומט־פאָר אַ דאַנק רייזענס וועגד אין זיין טעכניק פון צוגרייטן בסדרדיקע קעגנזאַצן, און ווען אַ ווייטערדיקער קעגנזאַץ ווערט נאַ־טירלעכערהייט, דערוואַרט, וועגדט ער אָן דאָס אויף וואָס מען האָט זיך לחלוטין ניט גערעכט. אין דעם נאָרוואָס דערמאָנטן ליד, צ. ב., גרייט ער צו די פאַרטיפונג פונם אונטערשייד צווישן אָרים און רייך. מער פון אַלעמען פילט און לעבט איבער דעם ווייטיק דער אָרימאַן אַליין, דער פאַרשעמטער און פאַרשטויסענער ביי דער טיר. אָבער

„נעמען דאָך די קלעזמער שפּילן,
הייבט ער אָן זיך הויך דערפילן.
קלאַנגען קומען גלייך צום טיר,
און ער שמייכלט ווי אַ גביר..."

דאָ קומט פאָר דיזעלבע פּסיכאָלאָגישע צוגרייטונג פאַר איין איבער־לעבונג און דער פּלוצימדיקער איבערקער צו אַ פאַרקערטן אויספיר. דערדאָזיקער אומגעריכטער ווענד רוקט אָפּ דאָס שוין־באַנומענע אויף אַ ווייטן שטח. דערמיט רופט עס אָרויס ביים לעזער מער ענערגיע און אָנרעגונג נאָכצוטראַכטן דאָס דערווייטערדיקע. אומבאַוואוסט־זיניק האָבן מיר שטענדיק אַ נייגונג אָפּצופּלאָנטערן די קאָמפּליצירט־

קייט פון צוויי בייטנדיקע קעגנזאצן. דאס שאפט א מער דויערנדיקע ווירקונג און רופט ארויס א פארלאנג מיטצופילן. רייזענס לידער „דאס גינערל", „קריסטלעך", „צוויי בילדער", „פארטאג", „אמאל איז", „ניט זאגט", „פארגעבונג", „א טרוים", אויסרעכענענדיק בלויז צו־פעליק אנגעכאפטע לידער פון איין באנד, זיינען קאנקרעטע אילו־סטראציעס פון זיין אומגעריכטן סוף־ווענד אינם ליד.

אנאליזירן רייזענס פאעטישע אנטוויקלונג מיינט אויך אנאליזירן די פולע און פארענדיקטע אנטוויקלונג פון רעאליזם אין דער אידישער פאעזיע. רייזען איז דורכגעגאנגען דעם פרימיטיוון, דעם קריטישן און דעם פאזיטיוון רעאליזם. דורך אלע עטאפן פון זיין רעאליזם פילן זיך אנדייטן פונם אנקומענדיקן אימפרעסיאניזם. רייזען לאזט אויף זיך שטראמען אומצייליקע מאמענט־איינדרוקן. א רעאליסט נאך דער טראדיציע נאך, אן אימפרעסיאניסט נאכן טעמפעראמענט, גייט ער דורך דעם וועג פון כסדרדיקע מערנדיקע סתירות פון דער ווירקלעכ־קייט. דער אקטיווער סקעפטיקער, וואס געפינט אין זיך פארשידענע אנגעזיכטן פון א מאמין, זוכט ער אינטימקייט אין קלענסטן פרט פון דערשיינונגען, אין ווייטסטן אפקלאנג. אויף אלץ ענטפערט ער ווי א טיפער עטיקער — א בעל־רחמים, א זוכנדיקער צווייפלער, א טראגישער איראניקער, אפילו א ראמאנטיקער.

מיט דעם קול פון ראמאנטיקער רעדט רייזען דער אנזאגער פון אינדיווידואליזם אין דער אידישער פאעזיע. אבער איבער אלץ הערשט זיין הארמאניע איבער סתירות. ער דערגרייכט די־דאזיקע הויכע באַ־גרייפלעכקייט דורך דעם מעטאד פון שילדערן די ווירקלעכקייט, ווערנ־דיק אויפגעלייזט אין איר. נאכמער אבער דורך דערווייטערן זי, כדי זי טיפער דערזען און דורכדעם זי באהערשן. בלויז מייסטערס דער־

נרייכן די פּולשטענדיקע באַהערשונג פון זייערע קאַטעגאָריעס, און קאָנען אזוינאַך קומען צו יענער גרויסער באַגרייפלעכקייט, וואָס זאָל באַרעכטיקן זייער אויספיר, אז

„מיין ליד איז געבויט
מיט מאָס און מיט קלאַנג,
— — — — — — — — — — — — -
איך ווייס וואו איך גיי...״

(צי איז דאָס מאָדערן)